

Tallinna Ülikool  
Sotsiaaltöö Instituut

Pille Kuusepalu

HOOLDUSPEREDE VÄHENEMISE PÕHJUSED JA HOOLDAJATE MOTIIVID  
LAPSE PERRE VÕTMISEL

Magistritöö

Juhendaja: Tiina Kallavus, MA

Tallinn 2010

## DEKLARATSIOON

Olen koostanud magistritöö iseseisvalt. Teiste autorite uurimistööd, olulised seisukohad kirjandusest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Magistritöö autor: Pille Kuusepalu .....

/allkiri/

Kaitsmisele lubatud.

Juhendaja: Tiina Kallavus, MA.....

/allkiri/

Kaitsmine toimub Tallinna Ülikooli Sotsiaaltöö Instituudi magistritööde kaitsmiskomisjoni avalikult koosolekul ..... 2010. aastal kell ..... Tallinnas Narva mnt ..... ruumis ... .

## RESÜMEE

Pille Kuusepalu (2010). Hooldusperede vähenemise põhjused ja hooldajate motiivid lapse perre võtmisel. Magistritöö. 79 lehekülge, 43 kirjandusallikat, 4 joonist, 1 tabel, 3 lisa.

Magistritöö eesmärk on välja uurida, millistel põhjustel hooldajad on hakanud hoolduspereks ning miks on hooldusperede arv viimastel aastatel vähenenud.

Töös otsin vastuseid järgmistele küsimustele:

- millised on hooldaja motiivid lapse perre võtmisel?
- kuidas mõjutavad hooldajate ja kohalike omavalitsuse arvates neid seaduses toodud nõuded ja makstav toetus?
- mis põhjustel ei ole PRIDE koolituse läbinud praegu hooldajad?
- milliseid meetmeid peaks riik kasutama, et suurendada hooldajate arvu ja huvi?

Empiiriline uurimus on kvalitatiivne, uurimismeetodiks poolstruktureeritud teemaintervjuu kuue hooldaja ja viie PRIDE koolituse läbinuga, kes ei olnud intervjuerimise ajal hooldajad. Analüüsimisel kasutasin tematiseerimise meetodit.

Uuringu tulemusena saab öelda, et hooldusperede arvu kasvu takistavad mitmesugused tegurid, sh kohaliku omavalitsuse suhteliselt väike suutlikkus ja tahe peredega tegeleda. Puudub keskne teave nii koolituse läbinuist kui ka abi vajavatest lastest, rahastamine soosib laste asenduskodudesse suunamist ja seal hoidmist, kohtulahendite saamise pikk protsess on samuti takistuseks. Takistused näitavad, et puudub ühtne riiklik süsteem, kes vastutaks perekonnas hooldamise korraldamise ja arendamise eest. Hooldajad tajuvad eelkõige seda, et vajavad riigilt tuge ja tunnustust, enamasti on nende motiiv soov aidata mõnda tuttavat last või üldse abi vajavaid lapsi.

Võtmesõnad: asendushooldus, asenduskodu, hooldaja, hoolduslaps, hoolduspere, PRIDE koolitus.

## ***ABSTRACT***

Pille Kuusepalu (2010). The reasons for the decreasing number of foster families and the motives for becoming foster parents. Master's thesis. 79 pages, 43 literary sources, 4 figures, 1 table, 3 appendices.

The purpose of this study is to determine the reasons for becoming foster parents and why the number of foster families has decreased over the last years.

In this thesis, I am looking for answers to the following questions:

- What are the motives of foster parents for accepting a child into the family?
- How do the foster care givers and local administration perceive the current legal requirements and subsidies affecting them?
- What are the reasons for not becoming foster parents after receiving training through a PRIDE program?
- What measures should be taken by the state to increase the number of foster families, and interest in becoming one?

Empirical research is qualitative, research method used is semi-structured topical interview with six foster parents and five participants of the PRIDE program who were not active foster parents at the time. Thematic analysis method was used.

This study determined that several factors inhibit the increase of the number of foster families, including the capacity and will of local administrations to work with the families, there is no centralized information about the people, who have received the training or about the children in need, the funding policy favours referring the children to children's homes and keeping them there, court decisions on child placements take a long time which is also considered to be an obstacle, etc. These various encumbrances demonstrate that there is no uniform governmental system responsible for organizing and developing foster care. Above all, foster parents sense the need for support and recognition from the government; their motives are mostly to help a child they know or a general desire to help the children.

Keywords: Out-of-home care, children's home, foster parent, foster child, foster family, PRIDE program

## SISUKORD

RESÜMEE.....	2
ABSTRACT.....	3
JOONISTE JA TABELITE LOETELU .....	7
EESSÕNA .....	8
1. SISSEJUHATUS .....	9
2. UURIMUSE TEOREETILISED LÄHTEKOHAD.....	12
2.1 Süsteemiteooria.....	12
2.2 Vajadused, motivatsioon ja motiivid .....	14
3. LASTE HEAOLU SÜSTEEM JA ASENDUSHOOLDUS .....	18
3.1 Asendushoolduse põhijooned maailma erinevates riikides .....	18
3.2 Laste hoolekanne Eesti riigis .....	21
3.3 Hoolduspereks saamise protsess ja perele esitatavad nõuded .....	24
3.4 PRIDE koolitus .....	26
3.5 Hooldusperede vähenemise põhjused .....	28
3.6 Perele motiivid .....	31
3.7 Tehtud uuringud.....	32
4. UURIMUSE TEOSTAMINE .....	36
4.1 Eesmärk ja küsimused .....	36
4.2 Uurimistöö meetod ja valim .....	36
5. UURIMISTULEMUSTE ANALÜÜS.....	38
5.1 Perele hetkeseis .....	38
5.2 Ajalugu ja lapse perre võtmise motiivid .....	39
5.3 Probleemid lapse perre võtmisel ja suhted KOV ametnikega .....	43
5.4 Perele esitatavad nõuded, riigi rahaline toetus ja koolituse mõju.....	45
5.5 Hooldusperede vajadused ning meetmed, et tõsta hooldusperede arvu.....	48
5.6 Kokkuvõtte hooldajate vastustest .....	51
5.7 Koolitusel osalemise ajend ja mõju .....	53
5.8 Hoolduslapse puudumise põhjused.....	55
5.9 Perele esitatavad nõuded ning riiklik toetus .....	58
5.10 Vajalikud meetmed, mis koolitusel osalejate arvates aitaks tõsta hooldusperede arvu .....	60
5.11 Kokkuvõtte koolitusel osalenute vastustest .....	63
6. ARUTELU .....	66
7. KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED.....	70

KASUTATUD KIRJANDUS.....	73
Lisa 1. ÜRO lapse õiguste konventsiooni printsiibid .....	76
Lisa 2. Intervjuu küsimused hooldajale .....	78
Lisa 3. Intervjuu küsimused koolitusel osalenule .....	79

## **JOONISTE JA TABELITE LOETELU**

Joonis 1. Maslow' inimvajaduste hierarhia.....	15
Joonis 2. Motivatsiooniprotsess.....	16
Joonis 3. Asendushooldus Eestis.....	22
Joonis 4. Omavalitsuste hinnangud asenduskodust ja hooldusperest elluastunute hilisema toimetuleku kohta, protsent vastanutest.....	24
Tabel 1. Asendushooldusel viibinud lapsed 2004.–2008. aastal.....	23

## EESSÕNA

Vanemliku hoolitsuseta laste heaolu on oluline kogu ühiskonnale, mitte ainult lastekaitse valdkonna töötajatele. Perekonnas hooldamine kui üks osa asendushooldusest on hea võimalus selliseid lapsi aidata, kuid kahjuks on see hooldusvormide seas üsna varju jäänud. Samal ajal kasutatakse perekonnas hooldamist paljudes teistes riikides põhilise asendushooldusena.

Autor on kindel, et ka Eestis peaksid inimesed avastama peres hooldamise võimaluse ning andma uue kodu mõnele abi vajavale lapsele. See pole kerge ülesanne, kuid nagu Maslow kirjeldab, peitub inimeses eneseteostusvajadus, mis tuleb endas vaid avastada.

Sügav lugupidamine ja tänusõnad proua Tiina Kallavusele, minu uurimistöö juhendajale, kelle professionaalsel suunamisel ning meeldiva koostöö tulemusena minu magistritöö valmis.

Tänan ka õppejõudu Anne Tikot, kes samuti aitas kaasa magistritöö kaante vahele saamisele.

Samuti tänan oma perekonda, kes on toetavalt ning mõistvalt suhtunud minu õpingutesse ja mind igati abistanud.

# 1. SISSEJUHATUS

Iga laps vajab perekonda ning ema-isa hoolt, kuid kõigil neil pole võimalik kahjuks oma kodus kasvada. Viimasel ajal on aastas keskmiselt 5000-6000 last, kes vajavad teist kasvukeskkonda. Kohalikud omavalitsused võtsid nii 2007. kui ka 2008. aastal keskmiselt arvele 2000 uut probleemse lapse juhtumit. Umbes 5% probleemsetest lastest saadeti perekonda hooldamisele, 7-8% suunati asenduskodudesse ja 9-10% määrati eestkosteale (Riigikontroll 2009, 14). 2009. aasta kohta andmed veel puuduvad, kuid pole välistatud, et need arvud on suurenenud, kui arvestada töötuse jõudsat kasvu.

2008. aasta lõpu seisuga oli perekonnas hooldamisel 401 last, 1323 asenduskoduteenusel, 1389 eestkostel ja 2170 lapsendatud (Riigikontroll 2009, 5).

Perekonnas hooldamist on Eestis veel vähe praktiseeritud, eriti asenduskoduteenusega võrreldes. Euroopa Liidu seisukohti vaadates peaks suurem osa probleemseid lapsi kasvama hooldusperedes, mitte asenduskodudes. Kahjuks on perekonnas hooldamine viimastel aastatel vähenenud, hoolimata perekonnas hooldamisel oleva lapse toetuse tõstmisest 100% võrra 2007. aastal.

Seetõttu ilmnes vajadus uurida, millised on perekondade motiivid hooldajaks hakkamisel ja mis takistab või pidurdab hooldajaks saamist.

Teema teoreetiline viiteraamistik põhineb süsteemiteoorial ja Maslow' vajaduste teoorial. Süsteemiteooria kohaselt on perekond üks süsteemidest, ning kui bioloogiline pere on lõhnutud või puudulik, siis uus süsteem ehk hoolduspere peab asendama lapse bioloogilise perekonna kõiki dimensioone. Silmas pidades aga süsteemide inertsust, võime kindlasti eeldada, et lapse jaoks on raske uude süsteemi sisse elada (Siplane 2006, 28).

Vajaduste teooria annab aimu, mis on inimeste sisemised motiivid ja vajadused, et nad otsustavad võõrast last aidata. Maslow' põhjal on võimalik pühenduda kõrgemate vajaduste rahuldamisele - aidates ka teisi - alles siis, kui füsioloogilised vajadused on rahuldatud.

Uurimuses kasutatakse kvalitatiivset uuringut ning 11 teemaintervjuud.

Uurimuses otsitakse vastuseid järgnevatele küsimustele:

- millised on hooldaja motiivid lapse perre võtmisel?
- kuidas mõjutavad hooldajate ja kohalike omavalitsuste arvates neid sotsiaalhoolekande seaduses toodud nõuded ja makstav toetus?

- mis põhjustel ei tegutse PRIDE koolituse läbinud praegu hooldajana?
- milliseid meetmeid peaks riik kasutama, et suurendada hooldajate arvu ja huvi?

Töö teises peatükis tuuakse välja teoreetiline viiteraamistik. Kolmandas peatükis räägitakse laiemalt lastekaitsest ja asendushooldusest Eestis, samuti tuuakse ära võrdlus mõnede välisriikide vastavate valdkondadega, veel antakse ülevaade sel alal tehtud uuringutest. Peatükid neli kuni kuus käsitlevad autori läbiviidud intervjuusid ja sisaldavad nende analüüsi.

Võtmesõnad: asendushooldus, asenduskodu, hooldaja, hoolduslaps, hoolduspere, PRIDE koolitus.

### **Uurimuses kasutatud mõisted**

Asendushooldus - asendushooldus on lapse hooldamine väljaspool tema enda perekonda (Sotsiaalministeerium).

Asenduskoduteenus või hooldus lastekodus - ööpäevaringne lapse hooldamine asutuses. Eesmärk on rahuldada lapse põhivajadusi, luua talle turvaline ja arenguks soodne elukeskkond ning valmistada laps ette võimetekohaseks toimetulekuks täiskasvanuna (Sotsiaalministeerium).

Hooldaja - isik, kes on sõlminud hoolduspere lepingu ja vastutab lapse eest (Sotsiaalministeerium).

Hoolduslaps – orb või vanemliku hoolitsuseta laps. Puudused lapse hooldamisel ja kasvatamisel ohustavad lapse elu, tervist või arengut, või kui laps ise oma käitumisega seab ohtu oma elu, tervise või arengu; perekonna ja lapse suhtes kasutusele võetud muud abinõud ei ole osutunud küllaldaseks või nende kasutamine ei ole võimalik; lapse eraldamine perekonnast toimub lapse huvides (sotsiaalhoolekande seadus).

Hoolduspere või peres hooldamine - isiku hooldamine sobivas perekonnas, kelle liikmete hulka ta ei kuulu; toimub valla- või linnavalitsuse ja hooldamisele võtja vahel sõlmitud kirjaliku lepingu alusel (Sotsiaalministeerium).

PRIDE koolitus – Tervise Arengu Instituudi korraldatav kasuperede koolitus.

Kasutatud lühendid:

KOV – kohalik omavalitsus

RT – Riigi Teataja

TAI – Tervise Arengu Instituut

## **2. UURIMUSE TEOREETILISED LÄHTEKOHAD**

Käesolev uurimus põhineb süsteemiteoorial ja Maslow' vajaduste teoorial.

### **2.1 Süsteemiteooria**

“Üldine süsteemiteooria käsitleb erinevate süsteemide olemust, klassifitseerimist ja modelleerimist. Selle keskseid probleeme on olnud süsteemide integratiivsete, elementide seostest johtuvate (emergentsete) omaduste seletamine ja kujutamine. Esimese üldise süsteemiteooria visandas 1928. aastal L. von Bertalanffy organismi ja keskkonna seoste kohta” (KIK, SEI 2009).

Süsteem koosneb elementidest, mis on omavahel seotud, ning need moodustavad terviku.

Üldisest süsteemiteooriast on arenenud teiste seas ka perekonna süsteemiteooria. Selle kohaselt on üks süsteemidest perekond. Perekond on avatud süsteem ning mõjutatud välismaailmast.

“Iga perekond on keskkonnas, kus on palju mõjutajaid. Sotsiaalse süsteemi puudujääkidel on inimestele negatiivne mõju, need piiravad inimeste vaba valikuvõimalust ning samas ka inimeste võimeid elusituatsioonidega toimetulekul. Kõigist kõige tähtsam sotsiaalne süsteem on perekond” (Kreem 1995, 121).

Vastavalt Eesti Vabariigi põhiseaduse §-le 27 on perekond rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alus.

“Minuchin (1985) näeb perekonda kui kindlat süsteemi, millel on omad reeglid ja seaduspärasused. Ta toob välja kuus baasprintsipi, mis kirjeldavad perekonna süsteemiteooriat.

Perekond on organiseeritud tervik, mis koosneb omavahel sõltuvatest “elementidest” – pereliikmetest. Kui ühe liikmega toimub muutus, olgu põhjustatud kas individuaalse arengu või välise surve poolt, siis see toob kaasa muutuseid teistes liikmetes.

- Interaktsioonimustrid seovad pereliikmeid üksteisega pigem tsirkulaarselt kui lineaarselt. Ühe liikme käitumine toob tavaliselt kaasa teiste liikmete positiivse või negatiivse vastureaktsiooni.
- Perekonna süsteem töötab eesmärgiga säilitada teatud läbikäimise viis, teisiti öeldes püüab see säilitada homöostaasi.
- Hästi funktsioneeriv perekond ei ole kunagi staatiline, vaid areneb pidevalt vastavalt sellele, kuidas muutuvad pereliikmete vajadused.
- Perekond on nii-öelda süsteem süsteemis, koosnedes allsüsteemidest. Ühe suure perekonna süsteemi sees toimib näiteks abielusüsteem, vanemlusesüsteem ning samuti ka õdede-vendade süsteem.
- Indiviidid ja pere allsüsteemid on eraldatud piiridega ning seetõttu suhtlevad pereliikmed üle nende piiride. Sellisel interaktsioonil on omad reeglid” (Soo, Soo, 2002).

Üks olulisi mudeleid, mis on mõjutanud perekonna arenguteooriaid, on Bronfenbrenneri sotsio-ökoloogia süsteemiteooria. Bronfenbrenner näeb lapse arengu konteksti süsteemidena. Need on väga laiahaardelised ehk mõjud kultuurist koduni.

See mudel jaotab last mõjutavad süsteemid järgmiselt:

- **mikrosüsteem** – lapse lähim ümbrus, eelkõige kodune keskkond, olulised on ka lasteaia- ja koolikeskkond koos õpetajate ja kaaslastega;
- **mesosüsteem** – lülid võrgustiku osade vahel (koduse keskkonna kvaliteet võib mõjutada lapse tegevusi koolis ja suhteid kaaslastega);
- **eksosüsteem** – võrgustiku osad, kus inimene ei osale otseselt, aga mis avaldavad mõju indiviidi arengule (ema-isa töökeskkond mõjutab nende käitumist kodus ja see omakorda vanemlikku kvaliteeti; laps küll ei osale vanemate töös, kuid kaudselt on ta sellest mõjutatud);
- **makrosüsteem** – üldine ideoloogia, ühiskonna sotsiaalsed institutsioonid (vanemate tööstress, töötus jne) (Paadimeister).

Need neli allsüsteemi on omavahel sõltuvuses ning ühe muutumisel on mõjutatud kõik. Bronfenbrenner on ka täheldanud, et lapsed kujundavad aktiivselt oma sotsiaalse konteksti olemust. Nende iseloom ja vajadused väljenduvad nende käitumises ning see omakorda mõjutab konteksti, milles nad asuvad (Miller 2002, 438).

See teooria on palju arenenud ning üha enam rõhutab ja toob esile lapse ja teda otseselt ümbritseva interaktsiooni, mis tähendab, et mõlemad mõjutavad üksteist (Miller 2002, 438).

Siit paralleeli tõmmates mõjutab hoolduspere ja lapse omavaheline suhe nii pere kui lapse edaspidist elu ja keskkonda.

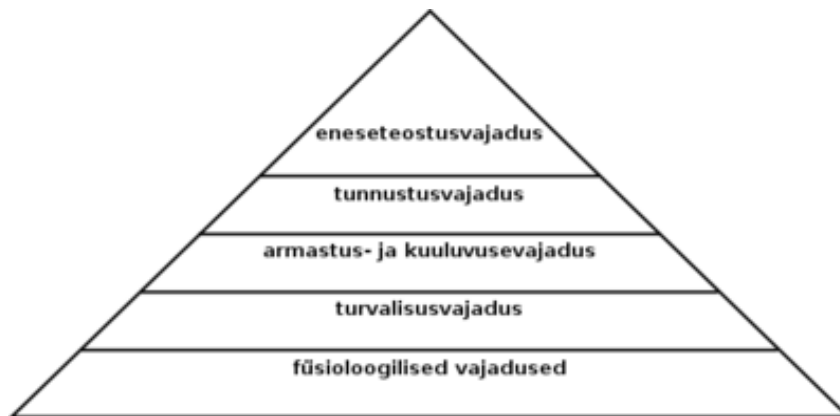
“Ohustatud lapse eraldamine tema bioloogilistest vanematest tähendab süsteemiteooria seisukohast seda, et laps tuleb seejärel integreerida uude süsteemi, mis rahuldaks lapse vajadusi paremini kui eelmine süsteem. Uus süsteem peab asendama seega lapse bioloogilise perekonna kõiki dimensioone. On ju perekond nii sotsiaalne, kultuuriline, bioloogiline, majanduslik kui ka demograafiline süsteem. Silmas pidades aga süsteemide inertust, võime kindlasti eeldada, et lapse jaoks on raske uude süsteemi sisse elada” (Siplane 2006, 28).

## **2.2 Vajadused, motivatsioon ja motiivid**

“Inimese aktiivsuse – loomingu, spontaanse tegevuse, elu mõtte otsingute jmt – algpõhjusti on püütud seletada läbi aegade. Vaatamata erinevatele teooriatele, tunnistab enamik psühholooge käitumise determineeritust millestki, mida tähistatakse üldise terminiga vajadus” (Maruste, Bachmann 2003, 71).

Vajadused panevad inimese liikuma ja tegutsema. Inimesed seletavad enamasti oma käitumist oma mõtetest johtuvalt, mitte ei analüüsi seda oma sisemistest vajadustest lähtuvalt. Vastavalt Marustele ja Bachmannile (2003) on vajadus ehk tarve isiksusepsühholoogia seisukohast mingi elutingimuse, tegevuse või arengutingimuse puudumise tunnetamine.

Abraham Maslow on loonud inimvajaduste hierarhia (joonis 1). Baasvajadusteks on bioloogilised vajadused, nendele tuginevad ohutusvajadused, kolmanda astme moodustavad kuuluvus- ja armastusvajadused. Neljandaks hierarhia astmeks on respekti ja tunnustamisega seotud vajadused ning viimase, viienda astme moodustavad eneseaktualisatsiooni vajadused. Iga kõrgema taseme vajaduse normaalne rahuldamine on mõeldav juhul, kui madalama taseme vajadused on vähemalt osaliseltki rahuldatud (Maruste, Bachmann 2003, 71).



Joonis 1. Maslow' inimvajaduste hierarhia (Maruste, Bachmann 2003)

Vajaduste rahuldamise mõiste on motivatsiooniteoorias niisama tähtis kui puudustkannatamise mõiste, sest see vabastab organismi suhteliselt füsioloogilisema vajaduse domineerimisest, lubades sellega tekkida teistel, sotsiaalsematel eesmärkidel (Maslow 2007, 80).

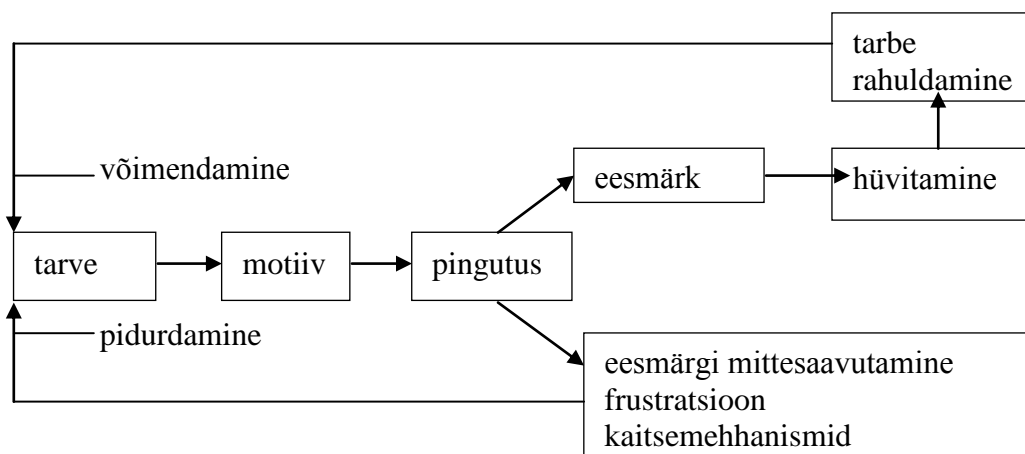
Kui füsioloogilised ja turvalisuse vajadused on vähemalt osaliselt rahuldatud, siis kerkivad esile armastus- ja kuuluvusvajadus. Inimene püüdleb sõprade ja lähedaste järele ning tunneb vajadust olla üks mingist rühmast või perekonnast. Kuuluvusvajadus ilmneb erinevate treeningu- ja teiste rühmade tekkimisel ühiskonnas. Kõigil inimestel on üldjuhul vajadus ka stabiilse, kindla, tavaliselt kõrge enesehinnangu, eneseaustuse või enesearmastuse ning teiste poolt austamise järele. Eneseaustuse vajaduse rahuldamine toob kaasa enesekindluse, väarikuse, tugevuse, võimekuse, adekvaatsuse ja maailmas kasuliku ja vajaliku olemise tunde (Maslow 2007, 84-86).

Maslow' teooria kohaselt võib inimene ikkagi sageli oodata, isegi kui kõik vajadused on rahuldatud, et kui ta ei tee seda, milleks just tema kõlblik on, tekib tal varsti uus rahulolematuse ja kärsitus. Inimene peab olema see, kes ta võiks olla. Seda saame nimetada eneseteostusvajaduseks. Muidugi on vajaduste vorm inimeseti erinev. Ühes indiviidis võib see väljenduda soovina saada suurepäraseks lapsevanemaks, teine tahab kõige enam maalida jne. Siiski on eneseteostusvajaduste ühine tunnus see, et nende ilmumine sõltub tavaliselt mingite füsioloogiliste, turvalisuse, armastuse ja austuse vajaduste eelnevast rahuldamisest (Maslow 2007, 87).

Maslow' teooria puudusena võib nimetada asjaolu, et see ei suuda seletada erandlikke fakte, mis näitavad kõrgemate vajaduste järgimist ka siis, kui madalama astme vajadused

on täiesti rahuldamata. Samas ei vii vajaduste rahuldamine aga vajaduse kustutamisele, vaid sama taseme vajaduste uuele tsüklilisele ilmnemisele hiljem uuesti ja uute, tasemelt keerukamate või kõrgemate vajaduste tekkimisele (Maruste, Bachmann 2003, 73).

Vajadus kutsub esile neurofüsioloogilise seisundi – motivatsiooni. Motivatsioon on vajaduse rahuldamisele suunatud funktsionaalsete süsteemide eesmärgipärane aktiivsus. Peaaju kooses ja koorealustes ajustruktuurides formeerub vajaduse rahuldamise programm, mis tingib ajju saabuva informatsiooni sihipärase filtreerimise või kindlakujulise struktureerimise. Tekib motivatsiooniseisund, mis määrab ära signaalidena toimivate välisärrituste vastuvõtu ja neile reageerimise. Motivatsiooniseisundis aju modelleerib vajadust rahuldada võimaldavate objektide ja tegevuste parameetrid. Aktiivsus vajaduse rahuldamiseks on saadetud pidevast tegevuse vaheastmete tulemuste ja soovitava lõpptulemuse võrdlemisest varasemate programmidega ja programmeerituga, mis tekitab negatiivseid emotsioone. Vajaduse rahuldamisel kaob motivatsiooniline pinge. Tekivad positiivsed motivatsioonid. Teatud tegevus kinnistub. Kujuneb stereotüüpse käitumise eeldus. Vajaduse mitterahuldamine tekitab negatiivseid emotsioone. Korduva mitterahuldamisega seoses tekivad negatiivsed tingitud seosed. Motivatsioonipinge tugevneb ja otsiv tegevus aktiveerub (Maruste, Bachmann 2003,73-75). Motivatsioonitsükkel väga üldistatud kujul näeb välja järgmine nagu joonisel 2.



Joonis 2. Motivatsiooniprotsess (Maruste, Bachmann 2003,74)

“Motivatsioon kui mehhanismiline ja protsessuaalne nähtus ei ole sarnane motiivi mõistega. Motiiv on tunnetatud vajadus. Vajadus kutsub esile üldise aktiivsuse - motivatsiooni, motiiv aga konkretiseerib selle. Motiiv on teadlik suhtumine juba tekkinud,

olemasolevasse aktiivsusesse. Siiski ei saa seda võtta kui väga konkreetset ja kindla ja absoluutse tunnetusena, kuna tunnetuse aste ja adekvaatsus on küllaltki erinevad, ulatudes teadvustamata tungist selge ja konkreetse eesmärgini. Seetõttu liigitatakse motiivid kahte suurde rühma:

- teadlikud motiivid,
- teadvustamata motiivid.

Aktuaalselt toimivate motiivide paljususest kujuneb motiivide võitluse ja konfliktide kaudu välja üks nn juhtmotiiv või siis mõned peamised, mis on otsustava mõjuga konkreetsele käitumisele” (Maruste, Bachmann 2003,76).

### **3. LASTE HEAOLU SÜSTEEM JA ASENDUSHOOLDUS**

Kontseptsioon riigi laste heaolu süsteemist ulatub tagasi Platoni ideaalriigini. Platon teoretiseeris, et lapsed tuleb vanematelt ära võtta ning anda riigi hoole alla.

Laste heaolu süsteem hõlmab kahte tasandit, mida käsitleda. Need on makrotasand ehk riigi tasand hoolekandes ja mikrotasand ehk perekonna tasand. Lugenud lastekaitsealast kirjandust, leiab autor, et lastekaitseprotsess on see, mis peaks kaitsma lapsi hülgamise ja kuritarvituse eest. Enamasti on selleks loodud riiklik süsteem mitmetahuline ning hõlmab paljude organisatsioonide koostööd. Enamik riike on kirjeldanud lastekaitse ja asendushoolduse põhimõtteid seadustes.

Lastekaitse tähendab autori arvates tegevusi, et kaitsta last ja tagada perekonna stabiilsus. See sisaldab investeringuid laste ärakasutamise vältimiseks, kaitseks; hooldamist perekonnas, adopteerimist ja teenuseid riskiperedele. Enamik lapsi, kes satuvad laste hoolekande süsteemi, on ilmselt mõnes järgmises olukorras:

- hulgamine;
- emotsionaalne ärakasutamine;
- seksuaalne ärakasutamine;
- psüühiline ärakasutamine;
- füüsiline ärakasutamine.

#### **3.1 Asendushoolduse põhijooned maailma erinevates riikides**

Ajalugu ja kultuuri tundmata ei ole võimalik mõista erinevate riikide perepoliitika tagamaid. Kui Ameerika Ühendriike, mis on üks tuntumaid ja tugevamaid laste hoolekande ja –kaitse arendajaid, tuntakse selle poolest, et vanemliku hoolitsuseta lapsed suunatakse ühest perest teise, siis näiteks Skandinaavia (autori arvates ka Eesti) süsteemis on tavaks suunata lapsed ühte kindlasse perre, püüdmata sealjuures bioloogilist peret uuesti ühendada, ja hoida nad täiskasvanuks saamiseni hooldusperes.

Samas vaadates arengumaid ja nende probleeme, tundub, et lastekaitse süsteemi peetakse neis liigseks luksuseks. Uurides niisuguse mõiste nagu laps kui tööjõud tähendust mitmes

maailma piirkonnas, on selle sisu väga erinev näiteks Pakistanis, Ladina-Ameerikas, Austraalias või Ameerika Ühendriikides.

Seetõttu on määratletud ka mõned üldised põhimõtted, mida võiks nimetada lastekaitseks ja lapse õigusteks. Üheks oluliseks sammuks on olnud ÜRO lapse õiguste konventsiooni vastuvõtmine 1989. aastal (Van Wormer 1997, 340-341). Konventsiooni põhiprintsiibid on lühidalt kirjas lisas 1 (Kreem 1995: 291-292).

Vaadates peres hooldamise süsteemi teistes riikides, võib öelda, et Euroopa Liidu liikmesmaad huvituvad rohkem hooldusperede kasvust, sest see tähendab perekeskset elamisvormi. Enam soovitakse koolitada hooldusperesid ning neile on võetud ka arengusuund (The European Commission 2008, 29).

Ameerika Ühendriikides on kogu riiklik süsteem üles ehitatud hooldusperedele. Neil on erinevaid hooldusperevorme, nt lühiajalisele või pikaajalisele hooldusele orienteeritud. Inimesed saavad hooldamise eest palka. Lapsed aga, kelle käitumine või seisund ei luba neid hooldusperesse paigutada, saadetakse nn rehabilitatsiooniasutustesse (La Sala 2008, 50). Põhjamaades on suhteliselt võrdselt kasutusel mõlemad vormid, eelistatum on siiski hooldusperede kasutamine.

- Soomes suunati 2007. aastal 34% lastest hooldusperre, 50% (8095) riiklikule ja 15% (2438) teist tüüpi hooldusele (enda kodu). Riikliku hoolduse puhul läks 33% (2676) kas professionaalsesse perekodusse, pere tüüpi rühma jne (Child Welfare in Finland, 2007).
- Taanis oli vanemliku hoolitsuseta lapsi vanuses 0-17 aastat 2005. aastal 12 408. 48% neist pandi hooldusperre, 41% lastekodusse ja 11% muule teenusele, näiteks haridusasutustesse (Children in public out-of-home care in Denmark).
- Norras sai 2005. aastal abi 29 871 last, neist 5205 (17%) pandi asendusperre, 571 (2%) lastekodusse ja 230 (0,8%) said osa teistsugusest hoolekandest; 23 865 last said toetuseid/teenuseid (Norway statistics 2007).
- Rootsis oli 2006. aasta 1. novembri seisuga vanemliku hoolitsuseta 14 900 last ja noort. Neist läks perehooldusele kokku 11 070 last, mis moodustab 74,2% vanemliku hoolitsuseta lastest (Summary Sweden 2005).

Inglismaal, kus 70% lastest on hooldusperedes (Biehal 2007), ja Iirimaa, kus on 90% lastest hooldusperedes (Irish Law Updates 2007), domineerib hooldusperede vorm.

Lisaks Ameerika Ühendriikidel on veel mitmel maal (Norra) tehtud peres hooldamine tööhõive osaks. Seega eelistati uuritud riikides pigem hooldusperesid.

Järgnevalt toob autor välja mõne riigi näitel hoolduspere tüübid, illustreerimaks võimalusi peres hooldamise arendamiseks (Tüübi nimetused on autor ise tõlkinud ning ei pruugi vastata ametlikule nimetusele).

Inglismaa (Biehal 2007)

Peres hooldamise tüübid:

- hädajuhtum, õnnetus (3 päeva);
- lühike hoolduse periood (kuni 3 kuud);
- pikaajaline hooldus;
- väike paus - aeg-ajalt võetakse laps lühikeseks perioodiks enda juurde.

Saksamaa (Kindler 2007)

Peres hooldamise tüübid:

- lühiajaline;
- õnnetusjuhtum;
- regulaarne täisajaga;
- täisajaga hooldus erivajadustega lastele;
- hooldamine sugulaste poolt;
- mitteametlik hooldus sugulaste juures.

Ameerika Ühendriigid (USA foster types, 2009)

- Traditsiooniline hoolduspere – hoolitseb lapse psüühiliste, emotsionaalsete ja sotsiaalsete vajaduste eest ajutiselt, kuni pidev elusituatsioon on üles ehitatud; enamasti kuni viie aasta vanuste laste jaoks; töövorm.
- Agentuuril põhinev hooldusperendus – nagu eelmine, kuid laps vajab enamasti lisateenuseid ja toetavat süsteemi; põhiliselt noortele.
- Hädajuhtumil põhinev hooldus – lapse paigutamine kohe, 24 tunni jooksul. Hooldus võib kesta mõnest tunnist 30 päevani.
- Eeladoteerimine – kui laps sobib adopteerimiseks, lepatakse kokku, et laps on seni peres hooldusel, kuni ta vabaneb adopteerimiseks.
- Tähtajaline hooldus – lapse eest hoolitsetakse ajal, mil hooldusvanemad puhkavad.

Hoolduspere tüüpe on üksteisega siiski raske võrrelda, sest see, kuidas nad toimivad, ei ole üksüheselt arusaadav ning pealtnäha vormilt sarnased tüübid võivad olla erinevad kultuuritausta, seaduste jm tõttu.

Eesti riigis tuntakse hooldusperede puhul ainult ühte vormi ja seda võiks nimetada pikaajaliseks hooldusvormiks. Enamasti läheb pere/lapse otsimisele väga palju aega ja vahendeid, nii et nende leidmisel saabub justkui lõppvaatus. Loomulikult võib probleemide ilmnemisel või bioloogilise perekonna sekkumisel lapse siiski ära võtta. Sarnaselt teiste riikidega võiks Eestis arendada peres hooldamist kui üht asendushoolduse vormi edasi.

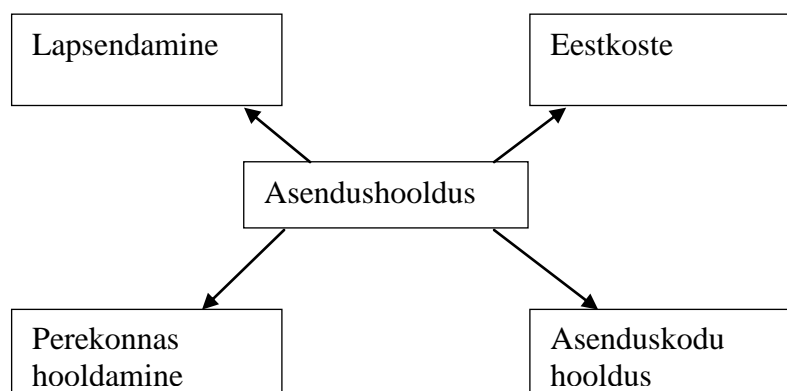
T. Peterson oma uurimuses “Tallinna laste turvakeskuse Lilleküla osakonna klientuuri analüüs ja laste abistamise võimalused aastatel 2003-2007” toob samuti välja, et järjest on vähenenud hooldusperedesse suunamise võimalused ning riiklikul tasandil ei ole arutatud hooldusperede professionaliseerumist.

### **3.2 Laste hoolekanne Eesti riigis**

“Laste heaolu ja turvalisuse tagamiseks on Eesti riik 1991. aastal ühinenud ÜRO lapse õiguste konventsiooniga, kus on toodud ära lapse inimõigused. 1992. aastal, pärast ÜRO lapse õiguste konventsiooniga ühinemist võeti vastu Eesti Vabariigi lastekaitseseadus, mis on esimene otseselt lapsi puudutav ja neile suunatud seadus Eesti ajaloos. Lastekaitseseaduse väljatöötamine oli paljuski initsieeritud Eesti ühinemisest ÜRO lapse õiguste konventsiooniga. Lastekaitseseadus sätestab lapse rahvusvaheliselt tunnustatud õigused, vabadused ja nende kaitse ning ka lapse kohustused. Lisaks lastekaitseseadusele reguleerivad lapse õigussuhteid vanemate ja ühiskonnaga paljud muud õigusaktid: perekonnaseadus, sotsiaalhoolekande seadus, haridusseadus, koolieelse lasteasutuse seadus, põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, kutseõppeasutuste seadus, huvialakooli seadus, noorsootöö seadus, alaealiste mõjutusvahendite seadus, karistusseadustik jne” (Lastekaitseliit).

Eesti laste hoolekande võib jagada tinglikult kaheks: 1) lapsele ja tema perele osutatavad teenused, toetused ja muu abi, mis aitab perel toime tulla lapsele turvalise kasvu- ja arengukeskkonna loomisega ning 2) asendushooldus. Sotsiaalministeeriumi pädevuses on

asendushoolduse korraldamine. Asendushooldust on võimalik pakkuda lapsendamise, eeskoste seadmise, perekonnas või asenduskodus hooldamisena (joonis 3).



Joonis 3. Asendushooldus Eestis

Sotsiaalministeeriumi ülesandeks on muu hulgas laste hoolekande poliitika ning õigusaktide väljatöötamine. Vastavalt sotsiaalhoolekande seadusele on sotsiaalteenused nii asenduskoduteenus kui ka perekonnas hooldamine. Ministeerium rahastab mõlemat teenust oma eelarvest. Samuti on ministeeriumi ülesanne korraldada koolitusi.

Kohalikul omavalitsuse õlule on pandud praktiline pool.

Laste hoolekande korraldamiseks ja laste arenguks soodsa keskkonna kujundamiseks valla- või linnavalitsus

- 1) toetab last ja lapsi kasvatavaid isikuid, tehes koostööd pereliikmete ja teiste isikutega ning asjaomaste asutustega;
- 2) töötab välja ja viib ellu lapsi arendavaid ja kaitsvaid sihtprogramme ja projekte;
- 3) vajadusel määrab lapsele või last kasvatavale isikule tugiisiku või -pere;
- 4) korraldab lapse eestkostet;
- 5) aitab korraldada lapsendamist;
- 6) korraldab lapse hooldamist perekonnas, kelle liikmete hulka laps ei kuulu.

Eestis on välja töötatud mitmeid strateegiaid/kontseptsioone, mis seavad laste hoolekande arenguks erinevad suunad. “Rahvastikupoliitika aluste elluviimise strateegia 2005-2008” järgi tuleks lapse huve arvestava tasakaalustatud asendushooldussüsteemi väljatöötamisel eelistada lapse kasvatamist perekonnas. Meetme eesmärk on suurendada perehoolduse (kui tavaperega kõige sarnasema kasvukeskkonna) osakaalu laste asendushoolduse kogupildis. Vaatamata seatud eesmärgile, on perehoolduse osakaal hoopiski vähenenud.

Võrreldes kolme viimast aastat on märgata, et hoopis asenduskodus viibivate laste osatähtsus on kasvanud (Tabel 1). 2006. aastal oli asenduskodus ja peres hooldusel viibivate laste suhtarv 2,9 ning 2007. ja 2008. aastal 3,3 (Riigikontroll 2009; 5, 8).

Tabel 1. Asendushooldusel viibinud lapsed 2004.–2008. aastal (aasta lõpu seisuga)

<b>Asendushoolduse vorm</b>	<b>2004</b>	<b>2005</b>	<b>2006</b>	<b>2007</b>	<b>2008</b>
Lapsendatud	2562	2429	2352	2257	2170
Eestkostel	1647	1572	1458	1544	1389
Perekonnas hooldamisel, sh*	971	732	551	455	401
hooldusperede arv	753	597	436	369	322
Asenduskodus**	1549	1683	1621	1493	1323
<b>Kokku</b>	<b>6729</b>	<b>6416</b>	<b>5982</b>	<b>5749</b>	<b>5383</b>

\*Enne 2006. aastat arvestati Keila SOS Lastekülas olevaid lapsi perekonnas hooldamisel olevatena.

\*\*Alates 2005. aastast hõlmavad andmed nii riiklikul hoolekandel kui ka vanema avalduse alusel asenduskodus viibivaid lapsi. Varasemad andmed ei sisalda hooldekodus vanema avalduse alusel olevaid lapsi.

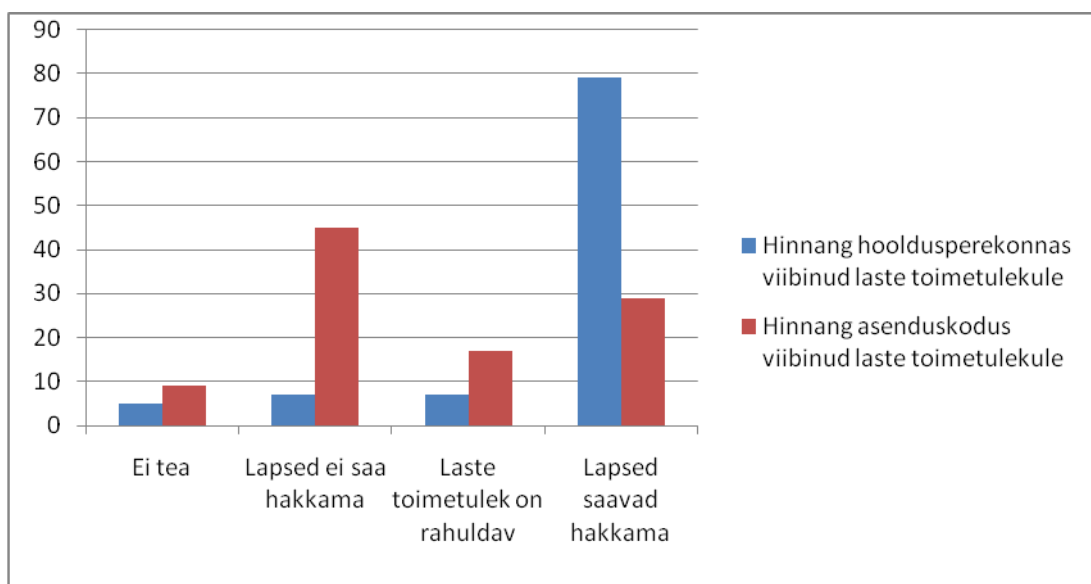
Allikas: Statistikaamet ja Sotsiaalministeerium

Sotsiaalministeeriumi 2008. aasta majandusaasta aruandes nenditakse, et institutsionaalsel hoolekandel viibivate laste osakaal kõigist asendushooldusel viibivatest lastest on suurem kõigist ootustest ning on hoopis kasvanud. 2007. aastal oli institutsionaalsel hoolekandel 34,2% asendushooldusel viibivatest lastest. Praegune olukord näitab, et toetavad meetmed ei ole hooldusperede jaoks piisavad ega motiveeri last peresse hooldamisele võtma.

Vastavalt Sotsiaalministeeriumi arengukavale 2010-2013 on vanemliku hoolitsuseta laste asendushooldust kavandades “seatud eesmärgiks individuaalsuse ja subsidiaarsuse arendamine”. “Toetame lisaks asenduskoduteenuse arendamisele alternatiivsete asendushooldusteenuste arengut. Teavitame üldsust perekonda hooldamisele võtmise vajalikkusest ning korrastame siseriikliku lapsendamise protsessi, mis vähendaks oluliselt institutsionaalsele asendushooldusele paigutuste arvu või muudaks selle lühiajalisemaks. Tagame jätkuvalt riiklike koolituste olemasolu perekonnas hooldajatele ning teeme parima, et käivituks regulaarne lapsendajate koolitamine” (Sotsiaalministeerium 2009: 26).

Riigikontrolli auditi raames korraldati ka küsitlus kohalikes omavalitsustes. Küsitlusele vastasid 180 kohalikku omavalitsust ehk 79,3%.

Muu hulgas küsiti KOVDelt, kuidas asenduskodus ja hooldusperes viibinud lapsed hiljem eluga toime tulevad. Saadud hinnang on antud 206 asenduskodudest elluastunud (56 omavalitsust) ja 95 hooldusperest elluastunud noore (41 omavalitsust) põhjal. Hinnang on olemuselt subjektiivne ja põhineb üksnes omavalitsuse töötajate arvamusel, kuid tulemused näitavad siiski selgelt, et peres hooldamisel olnud lapsed saavad hiljem oluliselt paremini hakkama (joonis 4).



Joonis 4. Omavalitsuste hinnangud asenduskodust ja hooldusperest elluastunute hilisema toimetuleku kohta, protsent vastanutest

Riik rahastab hooldusperesid peretoetuste kaudu, makstes hooldajale 3000 krooni kuus. 2007. aastal maksti hooldusperedele toetusi kokku 9,7 miljonit krooni (igakuine toetus oli 1500 krooni) ja 2008. aastal 17,5 miljonit krooni. Kohalikud omavalitsused võivad peresid omalt poolt samuti rahaliselt toetada. Samal ajal maksab riik asenduskodus teenusel oleva lapse pealt väikelapse ja puudega lapse puhul 16 000, suurema lapse puhul 10 000 krooni kuus (Riigikontroll 2009, 5).

Hooldusperesid puudutavat reguleerib põhiliselt sotsiaalhoolekande seadus.

### 3.3 Hoolduspereks saamise protsess ja perele esitatavad nõuded

Sotsiaalministeerium on kehtestanud nõuded ja tingimused hooldajaks soovijale, samuti riikliku toetuse, kuid otseselt tegeleb perekondadega kohalik omavalitsus. Kohalik omavalitsus peab leidma nii võimaliku hoolduspere kui ka tuvastama lapse, kes ei saa

mingitel põhjustel enam oma bioloogilises peres elada. Kohustusliku PRIDE koolituse korraldamise eest vastutab Tervise Arengu Instituut. Maavalitsus teeb järelevalvet oma piirkonnas osutatavate sotsiaalteenuste üle.

Vastavalt sotsiaalhoolekande seadusele peaksid isikud, kes pole veel hooldajad, pöörduma kohaliku omavalitsuse poole, et anda teada oma soovist selleks hakata. Kohalik omavalitsusüksus hindab hooldajaks saada soovija ja tema perekonna täisealiste liikmete vastavust seaduses sätestatule; kui laps ja pere ei asu samas vallas või linnas, siis küsib kirjalikult teavet ja arvamust hooldajaks saada soovija elukohajärgsest valla- või linnavalitsusest; külastab hooldajaks saada soovija kodu ning suunab ta Sotsiaalministeeriumi tunnustatud koolitusele. Lõplik otsus võetakse vastu pärast hooldajaks saada soovija kodu külastust ja koolituse tulemust (muu hulgas selgitatakse koolituse käigus välja hooldaja sobivus) ning siis sõlmitakse hooldusleping.

Hooldusperedele kehtivad õigusaktidest lähtuvalt piirangud. Nimelt võib hooldajal korraga olla kuni neli hooldatavat, sealhulgas hooldaja enda kuni 14-aastased lapsed ning täisealised hooldamist vajavad isikud. Alla viieaastane ning raske või sügava puudega laps arvestatakse kahe lapse eest. Kohaliku omavalitsusüksuse nõusolekul või juhul, kui tegemist on õdede-vendadega, võib olla peres ka rohkem lapsi. Hooldusperes elaval kooliealisel lapsel peab määruse järgi olema isiklik õppimiskoht ja kuni kahe voodiga või ühe nariga tuba. Koolieelikuid võib ühes toas olla korraga kuni neli. Hoolduspere peab seetõttu lapse perre võtmisel olema teadlik nõuetest, et lapse kasvamisel ei peaks last perest ära andma.

Perekonnas hooldamisele suunatakse orb ja vanemliku hoolitsuseta laps, kelle

- 1) vanemad on surnud, tagaotsitavaks kuulutatud või teadmata kadunud;
- 2) vanematele on nende piiratud teovõime tõttu määratud eestkostja;
- 3) vanematelt on vanema õigused ära võetud;
- 4) vanematelt on laps ära võetud ilma vanema õiguste äravõtmiseta;
- 5) vanemad kannavad eelvangistust või vangistust vanglas.

Vanemlike õiguste või nn kasvatuslike õiguste äravõtmise kohta on vajalik kohtulahend, mille saamine, tuginedes Riigikontrolli auditile, on pikk protsess ning võib kesta halvemal juhul mitu aastat.

Eesti Kasuperede Liit on senini vahendanud hooldusperede jaoks tugiisiku teenust maakonna tasandil. Finantsvahendid on leitud selleks hasartmängumaksu projektide kaudu. Selle tulemusena on igas maakonnas vähemalt üks tugiisik, kes vajadusel hooldusperesid toetab.

### **3.4 PRIDE koolitus**

Hooldusperedele on kohustuslik läbida kasuperede PRIDE koolitus.

PRIDE – lühend ingliskeelsete sõnade esitähtedest: *Parents Resource for Information Development Education* (vanemate ressurss informatsiooni saamiseks, arenemiseks ja koolitamiseks).

Hooldusperede koolitusi korraldab Tervise Arengu Instituut.

PRIDE koolituse ideoloogia on pärit Ameerika Ühendriikidest ning see on jõudnud Rootsi kaudu Eestisse. Koolituse on 1993. aastal välja töötanud Ameerika Ühendriikide lastekaitseorganisatsioon Child Welfare League of America. Sama koolitust kasutatakse ka Põhjamaades. Sotsiaalministeerium ostis hooldusvanemate koolitusprogrammi PRIDE kasutusõiguse 2000. aastal. Sotsiaalministeeriumi ja Rootsi SIDA (Swedish International Development Cooperation Agency) kaasfinantseerimisel alustatud programmi raames koolitati esmalt PRIDE koolitajaid. Need spetsialistid said lepingujärgse kohustuse rakendada saadud teadmisi ning koolitada hooldusperesid oma elukohajärgses maakonnas.

Järgnev info PRIDE koolituse kohta pärineb Pärnu maakonna kasuperede kodulehelt.

Koolitus koosneb üheksast erineva teemaga õppusest. Teemade aluseks on eluetapid, mida laps, tema bioloogiline vanem (vanemad) ja hoolduspere läbi elavad. Keskendutud on laste arenguvajadustele ja perede hakkama saamisele. Suund on võimalusel bioloogilise pere taasühinemisele. Palju on juttu eesmärkide täitmist tagavast meeskonnatööst.

Vähe kasutatakse õppuste sisu edasiandmiseks loengut, rõhk on rühmatööl ja rollimängudel ning praktiliste kogemuste vahendamisel. Kodutööna valmib koolituse jooksul pere eluraamat.

PRIDE on asendusperede arendamise ja toetamise mudel, mis on loodud eesmärgiga parandada hoolduse kvaliteeti hooldusperedes ja adopteerimisteenuse taset. PRIDE

programmi eesmärk on koolituse ja supervisiooni kaudu anda peredele olulisi teadmisi, mille omandamine on vajalik edukaks hooldus- või adoptiivpereks kujunemisel.

Koolitus toetab hooldusvanemaks olemist: annab uusi teadmisi, arendab eneseanalüüsioskust. Koolitusele suunab pere elukohajärgne omavalitsus koos soovitusel. Soovituse andmiseks peab omavalitsus külastama kodu ja kinnitama pere valmisolekut kas alustada või jätkata hooldusperena. Seejärel saadab omavalitsus andmed TAI koolitus- ja teabekeskusesse. Kui õpperühm on koos (12 osalejat), võtavad koolitajad peredega ühendust ja alustatakse õppetööga. Koolitus toimub maakonnakeskuses.

Põhioskused, millele programm tugineb:

- laste kaitsmine ja üleskasvatamine;
- laste arenguvajaduste rahuldamine ja tegelemine mahajäämustega;
- laste ja nende perekondade vaheliste suhete toetamine;
- laste sidumine turvaliste, hoolitsevate suhetega, mis kestavad kogu elu;
- töö professionaalse meeskonna liikmena.

Koolitusprogrammi saab kasutada kahe eri koolitusena.

- Ettevalmistav programm (kohustuslik koolitus), mis valmistab pere ette hooldus- või adoptiivpereks saamiseks. Kui pere otsustab saada hooldus- või adoptiivpereks, on see tõsine otsus. Et see oleks õige ja igati läbikaalutud, peab pere olema ettevalmistatud ja teadlik, mida töö vanemliku hooleta jäänud lapsega (sageli mahajäetuga) endast kujutab. Ettevalmistavas osas saab pere võimaluse arutluste, harjutuste, rollimängude ja õppuste kaudu sellele mõelda. Üheksast teemast (ühinemine programmiga, meeskonnatöö pereliikmete staatuse saavutamiseks, kiindumus, kaotus, perekondlike suhete tugevdamine, distsipliin, peresuhete jätkamine, muudatuste planeerimine, hooldusperena toimimine) koosneva koolituse käigus kirjutavad osavõtjad ka oma eluraamatu. Eluraamat aitab inimesel paremini aru saada iseendast, oma tunnetest ja seeläbi paremini mõista ka hättasattunud last. Kodukülastuste käigus arutatakse koos koolitajatega eluraamatusse kirjutandu ühiselt läbi. Koolituse lõppedes korraldatakse mõlemapoolne hindamine, kus koolitajad ja pere vestlevad omandatud oskustest,

ressurssidest ja valmisolekust hakata hoolduspereks. Koolitusprogrammi läbinu saab vastava tunnistuse.

- Jätkuprogramm (enamasti omavalitsuse rahastatud, seda pakutakse osas omavalitsustes), kus supervisiooni ehk töö nõustamise kaudu toetatakse juba tegevaid, eelnevalt koolituse läbinud hooldus- ja adoptiivperesid; koosneb viiest töö nõustamise seansist, kus käsitletakse erinevaid teemasid ja ettetulevaid perehooldusprobleeme.

Kui esimene koolitus on kohustuslik, siis jätkuprogramm on juhusliku iseloomuga ning riik on seda pakkunud paaril aastal. Mõned kohalikud omavalitsused, näiteks Tartu linn, ostavad seda oma hooldusperede tarvis.

Vastavalt Riigikontrolli auditile oli 2008. aasta lõpuks kohustusliku koolituse läbinud üle tuhande inimese, kuid seejuures oli 351-st tegutsevast hooldusperest läbinud koolituse vaid 186. Seega on statistika kohaselt koolitatud 800 potentsiaalsed hooldajat, kuid mingil põhjusel ei ole seda potentsiaali realiseeritud. Tuleb arvestada siiski ka asjaoluga, et paljud koolituse läbinud on kas eestkostjad, adoptiivvanemad. Koolituse on läbinud sageli ka mõlemad vanemad, seetõttu on 800 koolitatust tegelikke potentsiaalseid hooldusperesid siiski vähem. Kahjuks ei ole aga ei riigil ega osaliselt ka omavalitsustel teavet, mis on koolitusel osalenutest saanud. Vastav info võib olla lisaks KOVdele olemas ka PRIDE õpetajatel.

Tervise Arengu Instituut koordineerib PRIDE koolituse korraldamist, võib öelda, et vahendab õpetajaid, koolitusel osalejaid ja Sotsiaalministeeriumi. Asutusel on ülevaade neist, keda on koolitatud, kuid seda infot ei uuendata perede edasist käekäiku arvestades. Ehkki koolitus on kohustuslik, ei ole siiski kõik hoolduspered seda läbinud, puuduvad ka sanktsioonid selle nõude täitmata jätmisel.

### **3.5 Hooldusperede vähenemise põhjused**

Alapeatükis 3.3 kirjeldati, et hooldusperedega tegeletakse riigis mitmel tasandil ning nendega seotud asutusi on palju. Seega on valdkonna arendamisel võrgustikutööl kriitiline tähtsus. Sotsiaalministeerium on andnud suunised ja raha, suunamine, lepingute sõlmimine ja peredega tegelemine käib kohaliku omavalitsuse tasandil, kohus annab loa laps perest

eraldada, TAI koolitab, maavalitsus teostab järelevalvet. Kõik tegelevad perega ning teevad ära osa tööst, aga juhul kui omavaheline koostöö ja reeglid puuduvad, võivad töö perega ja lapse heaolu kannatada. Süsteemiteooria põhjal saab öelda, et iga institutsiooni töö mõjutab järgmist taset ning hoolimata asutuste suveräänsusest oma tegemistes on lõpptulemus põimik kõigi tööst, ning kui panustatud pole piisavalt, tekivad puudujäägid, nagu järgnevalt kirjeldatakse.

Hooldusperede vähenemise põhjused ja tekkinud puudujäägid on suures osas välja toodud Riigikontrolli (2009) auditi "Riigi tegevus laste riikliku hoolekande korraldamisel" põhjal. Üheks auditi meeskonna liikmeks oli ka käesoleva töö autor.

Vanemliku hoolitsuseta laste heaolu sõltub väga paljus kohalikest omavalitsustest: nende rahalisest suutlikkusest, lastekaitsetöötajate arvust ning viimaste aktiivsusest oma töös. Laste suunamine asendushooldusele on pikaajaline protsess ning ripub palju võimalustest.

Suur asenduskodudesse saadetud laste hulk viitab asjaolule, et võimalikke hooldusperesid on raske leida. Riigikontrolli auditist selgub, et riigi hoolekandel olevate laste arv on aastatega vähenenud, kuid vähenemine on proportsionaalselt suurem olnud hooldusperedes kui asenduskodudes. Kuna rahastamise aluseks on pearahasüsteem (Sotsiaalministeerium maksab asenduskodule iga lapse eest ettenähtud summa), siis on asenduskodud huvitatud võimalikult paljude laste asenduskodusse võtmisest. Ka kohalikul omavalitsusel on lihtsam ja kasulikum (kui asenduskodu on omavalitsuse omandis) suunata vanemliku hoolitsuseta lapsed asenduskodusse, mitte peresse hooldamisele.

Viimase kahe aasta jooksul on kohalikud omavalitsused saanud kohtulahendi 33% juhtudel 4-6 kuu, 28% juhtudel 6-12 kuu ja 26% juhtudel 1-3 kuu jooksul, 13% juhtude korral kulus aega üle aasta. Lapsed paigutatakse sellisel juhul peamiselt asenduskodusse ja varjupaika ning teenuse eest tasub sel perioodil kohalik omavalitsus. Paljudel juhtudel asuvad varjupaigad asenduskodude juures ning suunatud lapsed harjuvad elukohaga. Sellisel puhul on kohtuotsuse saamisel lihtsaim viis paigutada laps sinnasamasse asenduskodusse riiklikule kohale.

Samuti mõjutab kohalike omavalitsuste otsust saata laps pigem asenduskodusse kui hooldusperesse see, et info vabadest asenduskodukohtadest on paremini kättesaadav kui teave võimalikest hooldusperedest. Kohalikul omavalitsusel on ülevaade neist hooldusperedest, kellega nad on ise hoolduslepingu sõlminud. Samas on võimalik, et valla

või linna piirkonnas on tegutsevad hooldusperesid, kes on sõlminud lepingu teise omavalitsusega (st hoolduslaps on pärit teisest omavalitsusest), ja teave nende kohta võib puududa. Seda tõestas ka eespool mainitud Riigikontrolli audit, mille järgi ainult 70% küsitlusele vastanud kohalikest omavalitsustest teadis oma piirkonna hooldusperesid. Tervise Arengu Instituudil on küll ülevaadet neist, keda on koolitatud, kuid pere hetkeseisu kohta neil info puudub. Maavalitsus saab hooldusperede üle teha järelevalvet.

Enne 2005. aasta 1. jaanuari sai hooldusperesse suunata ka ilma kohtulahendita. Kohtulahendi nõudmine on üks võimalik hooldusperede vähenemise põhjus.

Riigikontrolli auditi raames korraldatud küsitlusele vastates arvasid omavalitsused, et hooldusperede vähenemise põhjused on järgmised:

- õigusaktides olevad nõuded eluruumidele on kitsendavad;
- riiklik toetus ei kata kulusid;
- hooldusperede koolituse nõue;
- nõuded pere suuruse kohta on ranged.

Kommentaaridena lisati, et paljud kardavad võtta vastutust võõra lapse eest, majanduslik ebakindlus ei soosi lapse perre võtmist, ohuks on ka bioloogiliste vanemate sekkumine pere ellu ja naabrite kriitika, samuti vajavad hoolduspered rohkem nõustamist, et tulla toime võimalike probleemidega.

Ka ajakirjanduses on ilmunud artikleid hooldusperede vähesuse ja selle põhjuste kohta.

2005. aastal ilmus Postimehes Agnes Kuusi artikkel “Hooldusperesid jääb lastekodulastele üha vähemaks”. Artiklis kirjeldatakse, kuidas hooldusperesid ei toetata piisavalt teenuste ja koolitusega ning riikliku toetusega.

2007. aastal ilmus Eesti Päevalehes artikkel “Haruldane liik: hoolduspered”, kus kirjutati, et viimastel aastatel on hooldusperede arv drastiliselt vähenenud ning vastavalt kümne perega läbi viidud intervjuule on selle üheks põhjuseks ühiskonnas leviv eelarvamus, et pered võtavad lapsi vaid omakasu eemärgil.

2009. aastal tutvustati Sotsiaalministeeriumi ja MTÜ Oma Pere väljaantavas ajakirjas Meie Lapsed peres hooldamist, mida iseloomustasid ka perelood.

Pärast Riigikontrolli auditi avalikustamist ilmus hooldusperede kohta mitu artiklit. Näiteks Virumaa Teatajas kirjutas Annika Kapp kui lastekaitsetöötaja arvamuse loo “Hoolduspere peab olema emotsionaalselt valmis lapsest loobuma”, kus ta toob välja, et riigil ja ka kohalikul omavalitsusel puudub info võimalikest hooldusperedest ning ühiskond ei mõista peresid, kes hoolduslapsed perre võtavad.

Samuti ilmus Eesti Ekspressis (2009) Tiit Pruuli artikkel hooldusperedest. Selles julgustati inimesi aitama lapsi kas hoolduspere või tugiisikuna. Pruuli kirjutas: “Aga minu mulje on – ka isiklikult läbielatu –, et ühelt poolt ei näita riik erilist algatust kodanike kaasamiseks üksikute abistamisel ja teiselt poolt pole kodanikud ise valmis kolmanda sektori rolli täitma. Või täpsem olles – olen veendunud et õhus on palju rakendamata heasoovlikkust ja tahet, aga inimesed ei tea, kust alustada.”

Eelnevast lähtudes võib öelda, et asenduskodude rahastamise süsteem soosib pigem nende arendamist ning laste sinna suunamist, kohtulahendi saamise pikk protsess pärsib lapse edasist arengut ja põhjustab pikemaajalist laste varjupaikades hoidmist, PRIDE koolituse läbinud on riigi jaoks n-ö kadunud, sest nende kohta puudub kõigil asjasse puutuvatel institutsioonidel adekvaatne info; maavalitsus saab teha järelevalvet, kuid on küsimus, kui palju seda tehakse; kohalik omavalitsus peab tegema tööd nii bioloogilise kui ka hooldusperega, kuid nende ressursid on tihti piiratud. Samuti ei mõista ümbritsevad inimesed hooldusperede motiive ning on pigem umbusklikud kui toetavad.

Kui vaadelda Eesti probleeme Ameerika Ühendriikides korraldatud uuringu taustal, siis on võimalik näha samasuguseid kitsaskohti. Hooldusperesid ei jätku, kõik litsentseeritud hooldajad ei võta perre hooldust vajavaid lapsi. 1/5 hooldajatest on aktiivsed ja võtnud perre 60-80% kõigist hooldust vajavatest lastest. Uuringus järeldati, et hoolimata ankeetküsitlusest hooldajate seas, tuleb uurida iga juhtumit eraldi, et mõista perede motiive ja põhjuseid.

### **3.6 Perede motiivid**

Inimeste motiivid võõra lapse perre võtmisel võivad olla erinevad ning teatud juhtudel teadlikud, kuid sageli ka ebateadlikud.

Järgnevalt toob autor välja mõned enda arvamused ja eelneval põhinevad hüpoteetilised motiivid, miks hooldusperena tegutsetakse:

- hooldusaluseks on sugulane, näiteks oma lapselaps;
- suguvõsas või peres on minevikus juba hoolduslaps olnud;
- maapiirkonnas on see üks võimalikest sissetulekuallikatest;
- üldine altruism;
- mõne tuttava vanemateta jäänud lapse aitamine.

### **3.7 Tehtud uuringud**

Uurimistöödena on Eestis analüüsitud hooldusperesid, PRIDE koolituse mõju, vajadust selle järele ning koolitusel saadud teadmiste rakendamist.

Anu Lehtla (2001) “Hooldusvanemate ettepanekud lapse perekonnas hooldamise edendamiseks”, bakalaureusetöö. Selle töö tulemusena selgus, et hooldusvanemad peavad oluliseks psühholoogilist nõustamist, hooldusvanemate kokkusaamiste korraldamist, perekonnas hooldamise põhjalikumalt ettevalmistamist, ametnike ja hooldusvanemate koostöö parandamist.

Marita Ilmoja (2002) “Kasupere kui alternatiiv vanemliku hoolitsuseta lastele”, bakalaureusetöö. Uurimuse põhjal formeerus arvamus, et Eestimaa kasuperede laps on paljudel juhtudel perekonnale lähedalasuv isik, kas siis sugulase või tuttava näol. Tulemuste analüüs näitab, et kasupered peavad ennast majanduslikult üldiselt toimetulevaks, kuigi suurimaks probleemiks peetakse materiaalse ressursi vähesust. Teiseks suureks probleemivaldkonnaks peeti suhteid ja kohanemist kasupere ja lapse vahel.

Andres Siplane korraldas 2006. aastal kvalitatiivse uuringu “Kasulaps iseseisvas elus” (ilmunud raamatuna), millega seoses küsitles ta 21 iseseisvasse ellu jõudnud kasulast. Samuti tegi ta 2005. aastal uuringu “Eesti kasulaps 2005” (ilmunud raamatuna), mille valimis oli 100 kasulast. Uuring põhines üheksal hüpoteesil.

Magistritööna on Kairi Avastu teinud 2006. aastal uurimistöö “PRIDE koolitus ja tema rakendamisega seonduvad probleemid Eestis tulevaste koolitajate vaatekohast”. Avastu on

muu hulgas välja toonud, et õpetajad peavad ise koolituseks rühma komplekteerima ja väga palju sõltub suhetest omavalitsuste ametnikega. Samuti nimetab ka hooldusperede hilisemat vajadust tugisüsteemi, sh jätkukoolituse järele.

Järgnevalt kaks välismaal korraldatud hooldusperede motivatsiooni uuringut.

IFCO 2002 konverentsil Tamperees rääkis Höjer Ingrid Göteborgi Ülikoolist hooldusperede motiividest Rootsis.

Rootsis on 75% vanemliku hoolitsuseta lastest paigutatud hooldusperedesse, 2000. aastal oli neid lapsi 10 000. Arvud näitavad, et Rootsi pered on laste heaolust üldiselt huvitatud.

Uuringust selgus, et üks postmodernse ühiskonna iseloomulikke jooni on soov realiseerida oma võimed ja teha karjääri. Seetõttu peavad mehed ja naised lapsi ning vanemaks olemist barjääriks isiklike huvide ning karjääri tegemise vahel. Miks nad aga siiski hakkavad hoolduspereks ja soovivad hoolitseda hoopis võõraste laste eest, kellega on rohkem probleeme?

Küsimustiku vastused sisaldasid kõige rohkem järgmisi põhjuseid: sotsiaalne huvi, tahtmine teha kellelegi midagi olulist ja soov omada rohkem lapsi. Siiski oli erinevus naiste ja meeste vastustes. Põhiliselt olid naised need, kes algatasid hoolduspereks hakkamise: 40% naistest ja 6% meestest väitsid, et see oli nende idee.

Üks joon, mis iseloomustas hooldusperesid, oli suur huvi laste vastu. 34%-l vastanutest ei olnud enam peres bioloogilisi lapsi, neist 13%-l ei olnud bioloogilisi lapsi üldse. Intervjuudes andsid mõned hoolduspered teada, et üks põhjuseid oli soov olla lapsevanem pärast seda, kui oma lapsed olid juba kodust välja kolinud, ja 13%-le oli see võimalus üldse olla lapsevanem. Viimaste jaoks oli hoolduspereks olemine lahendus nende enda probleemile.

Ajakirjas "Journal of sociology & social welfare" käsitlesid 2006. aastal Coakley ja Tanya Ameerika Ühendriikides tehtud uurimust.

Ameerikas elab umbes 70% vanemliku hoolitsuseta lastest hooldusperedes ning hoolimata suurenevast hulgast hooldusvanematest, kes kuuluvad laste sugulaste hulka, elab siiski 65% lastest väljaspool sugulaste perekondi. Enamik adopteeritud lapsi kasvavad peres kui hoolduslapsed. Lastekaitseagentuurid peavad pidevalt seisma küsimuse ees, kuidas palgata/saada piisaval hulgal hooldusvanemaid. Isikud, kellel on hooldusvanema litsents,

kuid kes selleks ei hakka, koormavad süsteemi, mida näitab fakt, et 1/5 hooldusperedest osutavad 60-80% paigutustest. 4/5 litsentseeritud isikutest pole tegelikult lapsi võtnud või on võtnud neid üksikud korrad. Umbes pool hooldusperedest lõpetab tegutsemise esimesel aastal oma esimese hoolduslapse saamisel (Gibbs, 2004). Mõned ei soovi üldse võtta last, sest see on erivajadustega või teismeline (Cox, Orme Rhodes, 2002; DHHS, 2002). Lahendust vajab probleem, kuidas julgustada vanemaid pakkuma pikaajalist hooldust. The National Survey of Current and Former Foster Parents (NSC&FFP) viis 1991. aastal läbi põhjaliku uurimuse hooldusvanemaks saamise põhjustest. Uurimus korraldati 1048 hooldusvanema ja 265 endise hooldusvanema seas.

Teisese analüüsi tegid nad 2002. aastal.

Hooldusvanemaks hakkamise põhjused:

- soov pakkuda lapsele armastust – 89,9%;
- soov pakkuda lapsele head kodu – 89,4%;
- soov pakkuda lapsele, kes muidu läheks lastekodusse, kodu - 62,3%;
- soov aidata erivajadustega last – 58,9%;
- tahtmine teha midagi ühiskonna heaks – 52,4%;
- tahtmine tunda lapse armastust – 39,6%;
- soov saada suurem perekond – 29,9%;
- adopteerimise soovi korral on hea alustada hooldusvanemana – 26,1%;
- enda pole võimalik lapsi saada – 25%;
- bioloogilised lapsed on kodunt lahkunud ning on soov veel lapsi kasvatada – 23,3%.

Ülejäänud põhjused moodustasid vastustest juba alla 20%.

Ühes peres kasvanud hoolduslaste keskmine arv oli seitse. 89% peredest oli kasvatanud vähemalt ühte hoolduslast ja 75% kolme hoolduslast. Samas ei olnud 34% peredest küsitluse ajaks ühtegi last perre võtnud.

40% peredest oli kasvatanud vähemalt kolme erineva erivajadusega last.

Keskmiselt olid pered litsentseeritud kasvatama korraga kolme last. Ainult 28,4% hooldusperedest olid täidetud nende võimekuse piires.

Põhiline uurimuses väljendatud soovitus oli see, et võimalike hooldusvanemate motiivide hoolikas kaalumine võib aidata agentuuridel leida kõrgema hoolduse pakkumise potentsiaaliga vanemaid. Näiteks need, kes soovisid aidata erivajadustega last, võtsid rohkem hoolduslapsi perre kui need, kel olid muud motiivid. Neil, kes soovisid pakkuda perelähedast hooldust, oli pikem hoolduspere staaž kui teistel. Vanemad, kes soovisid pärast oma laste kodust lahkumist veel laste eest hoolt kanda, pakkusid samuti rohkem laste paigutusi ning neil oli plaan saada pikaajalisteks hooldusvanemateks. Vanemad, kes tahtsid suuremat peret, pakkusid kodu ka erivajadustega ja erineva rassilise taustaga lastele. Nende motiividega pered olid hooldusvanemadena aktiivsed ning pakkusid enam kui 50% laste paigutustest. Agentuurid saavad kasutada sellist infot tegevuste kujundamiseks ja hooldusvanemate värbamise, väljaõppe ja säilitamise strateegiliseks planeerimiseks.

Perede täituvus sõltub sotsiaaltöötajatest, laste vajadustest, samuti hooldusvanemate huvidest ja motiividest.

Uurimus näitas, et inimesed saavad hooldusvanemateks erinevatel põhjustel. Enamik soovib pakkuda lapsele armastust ja head kodu. Samas ei ole sagedamini esinevad põhjused ja peredes olevate laste arv omavahel seotud. Enamasti oli peredel välja toodud keskmiselt kuus põhjust ning isegi vanematel, kellel üks motiiv ei olnud seotud lapse heaoluga, oli nimetatud mõni põhjus, mida sai seostada hooldusega.

Märgitud põhjused ei näita perede oskusi, võimekust ega vahendeid lapse eest hoolitseda. Mõni pere, kes saab erivajadustega lapse, ei saa võtta lapsi rohkem kui üks, sest kogu aeg ja hool kulub ühele.

Seetõttu ei saa lähtuda otsuste tegemisel ainult statistikast, vaid tuleb õppida tundma peresid ja hooldusvanemaks hakkamise tegelikke põhjuseid.

Uuring tehti 1991. aastal ja seda laiendati 2002. aastal, seega võivad hooldusega tegelejate motiivid olla ajas muutunud, kuid siiski annab see võimalikest põhjustest mingi pildi.

## **4. UURIMUSE TEOSTAMINE**

### **4.1 Eesmärk ja küsimused**

Uurimuse eesmärk on välja selgitada, millistel põhjustel on hooldajad hakanud hoolduspereks ning miks on hooldusperede arv viimastel aastatel vähenenud.

Autor valis teema seetõttu, et oli eelnevalt uurinud asendushoolduse toimimist Eestis ning peres hooldamine tundus olevat ebaõiglaselt kõrvale jäetud ja riik oli oma tegevused suunanud enam asenduskodude ülesehitamisele. Rääkides hooldajatega, selgusid mitmed probleemid, kuid hooldusvormina võiks peres hooldamine Eestis domineerida.

Teema uurimiseks püstitati järgmised uurimisküsimused:

- millised on hooldaja motiivid lapse perre võtmisel?
- kuidas mõjutavad hooldajate ja kohalike omavalitsuse arvates neid sotsiaalhoolekande seaduses toodud nõuded ja makstav toetus?
- mis põhjustel ei ole PRIDE koolituse läbinud praegu hooldajad?
- milliseid meetmeid peaks riik rakendama, et suurendada hooldajate arvu ja huvi?

### **4.2 Uurimistöö meetod ja valim**

Empiirilised andmed saadi teemaintervjuudest:

- kuus intervjuud tegutseva hooldajaga;
- viis isikuga, kes ei olnud intervjuu ajal hooldaja, kuid oli läbinud Tervise Arengu Instituudi korraldatud PRIDE koolituse.

Intervjuude küsimused koostas autor (lisa 2 ja 3).

Hooldusperedele esitati kaksteist ja koolitusel osalenutele kaheksa küsimust. Eelnevalt paluti küsimusi analüüsida ka juhendajal ja Eesti Kasuperede Liidu juhatuse esimehel. Selle tulemusena lisati mõlemale küsimustikule üks küsimus.

## Valim

Valimisse sattumise kriteeriumiks oli nii hooldajate kui koolitusel osalenute puhul valmidus anda intervjuud, samuti sõltus see PRIDE koolituse õpetajate soovitudest.

Enamik intervjuusid hooldusperede seas viidi läbi Eesti Kasuperede Liidu suvelaagris. Intervjueeritavateks osutusi kas need, kes olid valmis kohe küsitlusele osalema, või siis need, kellel palus osaleda Eesti Kasuperede Liidu juhatuse esimees. Kõik intervjueeritavad olid juba pikemat aega tegutsenud hooldusperena ning vastasid küsimustele väga avatult ja põhjalikult. Intervjueerimisel ei jälgitud etteantud küsimusi rangelt, vaid veenduti, et kõik olulised teemad oleksid intervjuu lõpuks käsitletud. Vastajad oli eranditult pereemad, kuid ühel juhul oli juures ka isa, kes võttis samuti aktiivselt intervjuust osa.

Koolitusel osalenute leidmine oli mõnevõrra keerulisem, sest ei riiklikult ega erinevatel liitudel ei ole ülevaadet, mis on koolitusel osalenutest saanud.

Siiski peamiselt tänu PRIDE koolituse juhendajate abile leiti viis isikut, kes olid läbinud PRIDE koolituse ja valmis ka intervjuud andma.

Intervjueerimisel saadi hea ülevaade inimeste motiividest ja seisukohtadest, samuti tõid nad esile probleeme, millega tuleks riiklikul või omavalitsuse tasandil tegeleda.

## 5. UURIMISTULEMUSTE ANALÜÜS

Hooldusperedega tehtud intervjuude vastused on jaotatud viieks alateemaks: pere hetkeseis; ajalugu ja lapse perre võtmise motiivid; probleemid lapse perre võtmisel ja suhted KOV ametnikega; perele esitatavad nõuded ja koolituse mõju; hooldusperede vajadused ja riigi meetmed, et tõsta hooldusperede arvu.

Koolitusel osalenute küsimused on jaotatud nelja rühma: koolitusel osalemise ajend ja mõju; hoolduslapse puudumise põhjused; peredele esitavad nõuded ja riiklik toetus; vajalikud meetmed hooldusperede arvu tõstmiseks.

Järgnevalt vastused teemade lõikes.

### 5.1 Perede hetkeseis

Perede suurust on kirjeldatud saadud vastuste põhjal.

Esimene pere

*“Meie pere on hetkel 10-liikmeline: ema, isa, viis bioloogilist last ja kolm kasulast. Kuna bioloogilised lapsed on kõik täisealised, kodust väljas, kuid oma peret veel loonud ei ole, siis loeme nad ikka päritoluperekonna liikmeteks. Kaks kasulast on peres juba kaheksa aastat, ühel kasulapsel täitub sügisel esimene aasta. Aasta ringi on meil viis inimest ja ajuti kuus kuni kümme. Hooldusperena tegutsenud umbes 13 aastat, sest kõige esimesed paigutused olid väga lühikesed ja neid oli mitu, kehtisid suusõnalised lepingud kohalike omavalitsustega.”*

Teine pere

*“Peres on kolm täiskasvanud bioloogilist last ja oli neli hoolduslast. Kolm neist on juba perest välja läinud. Praegu on üks, kes läheb 5. klassi. Hooldusperena olen tegutsenud kuus aastat.”*

### Kolmas pere

*“2000. a alates on 40 last käest läbi käinud. 14 neist lapsendatud, neli last on peresse tagasi läinud, ühe võttis vanaema endale kasvatada, kõik on jäänud Eestisse. 12 last on praegu – 3,5-aastane on kõige väiksem ja suurim 16. Endal on olnud viis last.”*

### Neljas pere

*“Hetkel on meil viis last peres. Neli on neist kasulapsed, kokku on kaheksa last. Osa on juba välja kasvanud. Hooldusperena tegutsen juba 10,5 aastat.”*

### Viies pere

*“Meil on viis oma last ja üks kasupoeg. Ta lõpetas gümnaasiumi ja sai sisse tehnikaülikooli. 7. jaan. 2010 saab kümme aastat hooldusperena alustamisest.”*

### Kuues pere

*“Meil on isiklikke lapsi viis, enamik neist on iseseisva elu peal, ja hoolduslapsi on kolm, üks neist on iseseisva elu peal. Seitse aastat olen olnud hoolduspere.”*

## **5.2 Ajalugu ja lapse perre võtmise motiivid**

### Esimene pere

Esimesel perel tekkis mõte võtta hoolduslaps siis, kui toimus Jerevanis maavärin. Üks motiiv oli soov abistada – aidata vanemateta jäänud lapsi, teine isiklik - kasvatada oma peres ka tüdruku, keda sel ajal veel polnud. Armeenia oma lapsi välja ei andnud. Järgmine kord tekkis mõte siis, kui oma bioloogiline tütar soovis endale õde. *“Juhtusin nägema telesaadet ühest lastekodust, kus otsiti ühele armsale tüdrukule tugiperet. Vanus sobis meie tütre omaga ja ma helistasin. Kogemus oli äärmiselt negatiivne, muidugi last me ei saanud, st ma ei helistanud uuesti ... ei suutnud.”*

Pärast seda hoolduslapse juba pakuti. Esimene ametlik paigutus kestis kuus kuud, kuid lepingut ei pikendatud, sest vanemad hakkasid lapsi intensiivselt tagasi nõudma. *“Abi ei saanud me (samuti lapsed, kes elasid peresse sisse ja ära minna ei tahtnud) ka kohaliku maavalitsuse lastekaitsetöötajalt, kelle poole pöördusime. Nii kasulapsed kui meie pere – kõik said kõvasti haiget. Peale seda mõtlesime, et ei võta enam iialgi võõraid lapsi oma peresse.”*

Paari aasta pärast pakuti tuttava psühholoogi kaudu õde-venda, kes on nüüdseks peres olnud kaheksa aastat, ning eelmisel aastal võetud tüdruk saadi teise tuttava psühholoogi kaudu. *“Lapsel oli kasuisa poolt seksuaalse kuritarvitamise oht, olukord oli kriitiline ja aega ei olnud, polnud aega ka hooldusperet otsida ... Nii see otsus tuli ja seda me pole pidanud kahetsema.”*

#### Teine pere

Laste bioloogiline pere elas samas külas, kus hooldaja, ning lapsed hakkasid aja jooksul tulevase hooldusema juures külas ja õppimas käima. *“Lapsed vajasid abi ja sellepärast ma võtsin. Need olid ühe pere lapsed, kokku oli peres seitse last, osa olid juba suuremad, kuid väiksemad tulid peresse.”*

*“Esialgul tuli peresse 15-aastane poiss, kes lõpetas 9. klassi ja ütles, et tema enam koju ei taha ning võta ta enda juurde. Esialgul oli paar kuud niisama, siis saime lepingu ka.”*

Pärast võeti juurde kolm last. Hooldusel olevate laste bioloogilises peres tekkisid tõsisemad probleemid ning koostöös lastekaitsetöötaja ja politseiga otsustati, et kõik lapsed tulevad hooldusperre.

Laste õppeedukus paranes ja nad lõpetasid klassi/kooli õigel ajal.

#### Kolmas pere

Esimene mõte lapsi aidata tekkis pereemal aastaid tagasi, kui Armeenias toimus maavärin ja väga palju lapsi jäi hooletusse. Tal oli nende laste pärast suur mure, kuid võimalust neid aidata polnud, sest nõuti kas meditsiinilist või pedagoogilist haridust, aga seda tal ei olnud.

Uuesti tekkis mõte abi osutada 2000. aastal: *“Enne 2000. aastat räägiti saates “Jõulutunnel” väga palju hooldusperedest ja hoolduspered rääkisid oma kogemusest ja mind see väga huvitas. Ja nagu minu õnneks oli Põhjarannikus kirjas hooldusperede PRIDE koolitus. Jaanuaris läksin esimesse tundi ja veebruaris sain esimese kasulapse, sõbrapäeval.”*

Peres on olnud hooldusel lapsed Lääne-Virumaalt, Ida-Virumaalt ja Tallinnast, põhiliselt vene rahvusest. Perest on olnud juttu nii ajakirjanduses kui ka televisioonis ning ilmselt seetõttu on pakutud lapsi olnud rohkesti. Kuna elamisvõimalused on lastel olemas - perel on kaks korterit kokku ehitatud ja üks maja antud ka asenduskodu tarbeks -, on peres tunduvalt rohkem lapsi, kui olla tohib, kuid tõsiseid probleeme pole sellest olnud.

#### Neljas pere

*“Esimene laps tuli täitsa juhuslikult peresse. Ma töötasin vanadekodus ja meil oli sealsamas turvakodu, kuhu toodi laps. Teisi lapsi ei olnud ning ta ainult nuttis. Ma mõtlesin, et võtan ta paariks ööks enda juurde, et mis ta seal üksi on. Ja jäigi terveks eluks.”*

Kuna selle poisiga kõik sujus, siis arvas pere, et võiks võtta veel ühe lapse.

Uus poiss oli raske vaimupuudega, kuid eelmisel suvel lõpetas juba teise klassi, põhiliselt neljadega, ning pere enam puuet vormistama ei hakanud. Selle lapse võtmisel oli juba motiiviks esimese hoolduslapsega hakkama saamine - kasvatamise kogemus oli olnud positiivne. 2009. aasta veebruaris tulid peresse veel kaks poissi.

Seni on pere ise lapsed asenduskodudest otsinud. Kohalik omavalitsus ei ole aidanud lapsi leida ega pere soovist huvitunud. Esialgu said nad laste tugipereks, et oleks ettevalmistus- ning lapsega tutvumise aeg. Ühe poisi puhul selguski, et ta on väga suur kleptomaan, ning teda nad perre ei võtnud, sest ei saanud selle kombe “väljaravimisega” hakkama.

#### Viies pere

Viienda pere ema koondati aastaid tagasi ning samal ajal hakati külas pakkuma koolitust hoolduslaste võtmiseks. Koolitus toimus kord kuus ja osalevaid peresid oli palju, kuid pärast koolitust kõik pered endale hoolduslast ei võtnud.

Siis jäi pereema haigeks ja seetõttu neile kohe hoolduslast ei pakutud, kuid tänu koolitusel saadud tutvustele helistati hiljem ja pakuti perre üht poissi. *“Helistati, et selline laps ootab endale hooldusperet, ja toodi ta meile näha ja ta väga meeldis. Ta oli selline hästi armas, hästi väikest kasvnu, nagu tibupoeg, kollaste juustega.”*

Poissi näidati perele detsembris - koolivaheajal ja jaanuari alguses toodi poiss perre ning hooldajaleping tehti kohe.

Kuues pere

*“Esimene tüdruk tuli niimoodi, et tütre sõbranna jäi meie juurde. Peale kooli oli pidevalt meie juures ja hakkas väga hilja koju minema, ükskord ei olnudki enam nõus koju minema, ja kui me tahtsime teda autoga koju viia, siis ta kaotas teadvuse, ei võtnud enam jalgu alla. Ja siis ta hakkas rääkima, et ta ei lähe enam kunagi koju. Ja siis ma helistasin perearstile ja ta jäigi meie juurde.”*

Kohalik omavalitsus teadis, et selle tüdruku peres on probleemid, kuid keegi ei aimanud, et need on nii tõsised, sest laps nendest ei rääkinud, oli lõbus ja korralik ning õppis hästi. Lõpuks paigutati ta kõnealusesse hooldusperre.

Kaks pisikest last paigutati perre 2009. aasta veebruaris. Need lapsed jõudsid sinna hooldaja sugulasest sotsiaaltöötaja kaudu.

*“Ta sai teate, et seitse last on üksi jäetud, juba neli päeva, ja seal on imik - kõik on söömata ja joomata. Ta ei tohtinud seda peret üksi minna vaatama, ja keegi ei tahtnud temaga kaasa minna. Ma läksin siis kaasa, kuna lapsed tuli paigutada turvakodusse ja haiglasse, ning seitset last ei saagi autoga sõidutada. Ja siis nad jäid haiglasse, suuremad turvakodusse. Need kaks pisikest võttis siis venna pere ajutiselt hooldada.”*

Ühel hetkel selgus, et laste bioloogilise ema venna pere ei suuda enam neid lapsi kasvatada, kuna endal oli juba neli väikelast, ning kõnealune hoolduspere otsustas ise lapsi aidata.

Intervjuude käigus veendus autor, et inimestel on sisemine tung aidata. Võimaluse tekkimisel nad seda tihti ka kasutavad. Autori arvates leiaksid paljud eestimaalased endas sisemise soovi abi vajavaid lapsi aidata, seda siiski juhul, kui nende enda esmased vajadused on vastavalt Maslow' vajaduste hierarhiale täidetud. Soov abistada on inimestel tihti teadvustamata ning läbi mõtlemata.

### **5.3 Probleemid lapse perre võtmisel ja suhted KOV ametnikega**

#### Esimene pere

Esimesel perel pole probleeme olnud ei hoolduslepingute sõlmimisega ega ka suhtlemisel kohaliku omavalitsuse ametnikega. Ühel juhul tekkis küsimus, kas lepingu võib kohe sõlmida, sest kohtumäärust lapse vanemate kohta veel polnud. Pereema nentis siiski, et pere elukoha järgesest omavalitsusest ta last ei võtnud.

#### Teine pere

Teisel perel polnud samuti probleeme ei lapse perre võtmisel ega ka kohaliku omavalitsusega. KOV pole neid kui hooldusperet toetanud, samas pole pere ka abi küsinud. Perel on omavalitsusega head suhted.

#### Kolmas pere

Kolmandal perel on olnud probleeme hooldusperelepingute sõlmimisega. Erinevate omavalitsustega suheldes on kogemused erinevad. Mõned on sõlminud väga lühiajalised hoolduslepingud ning sellest tingituna on saanud riiklikku toetust hiljem. Ühte suuremat omavalitsust, kus tehti hoolduslepingud laste 18-aastaseks saamiseni, pere kiitis. Ka sama KOV külastas peret vähemalt neli korda aastas.

Seni on omavalitsused toetanud peret ka rahaliselt, põhiliselt otsetoetustena, näiteks prillide, suuskade jt vahendite ostmiseks. Viimasel ajal on toetus vähenenud.

#### Neljas pere

Neljas pere tunnistas, et omavalitsused ei taha eriti otsida lapsi hooldusperedesse ja vastupidi. Näiteks toodi nende enda omavalitsus, kus nad olid käinud kolm aastat ütlemas, et oleksid valmis mõnda last endale perre võtma, lõpuks otsisid aga sobiva lapse ise.

Pere sõnul võtab protsess alates lapsega tutvumisest ja lõpetades tema perre suunamisega aega umbes aasta, kuid hoolduslepingu sõlmimiseks iseenesest palju aega ei lähe. Pere on eelnevalt olnud lastele tugipereks, et olla kindlad laste sobimises perekonda.

Pere tõi intervjuus esile ka probleemid hoolduslepingu tähtajaga: olenevalt omavalitsusest sõlmitakse leping kas aastaks või pikemaks ajaks. Omavalitsuse ametnikud on selgitanud neile, et seadused ei luba pikemaks ajaks lepingut sõlmida, kuid sellist nõuet ei ole kehtestatud.

Samas nentis intervjuueeritav, et oluline on pere suhe ka omavalitsuse ametnikega. Seda peret tundsid kohaliku omavalitsuse töötajad hästi, sest omal ajal töötati ühes süsteemis. Seetõttu pole neid ka külastatud. Kaugemal asuva omavalitsuse töötajad pidid aga võtma ühendust vähemalt kord kvartalis.

Rahaliselt ei ole peret oluliselt toetatud.

#### Viies pere

Viiendal perel polnud ei suhetega ega hoolduslepingu sõlmimisega probleeme. Laps toodi detsembris näha ja jaanuaris elas ta juba peres. Pere elukohajärgne omavalitsus toetas peret mitmeti – rahaga, tasuta bussisõidu ja koolitoiduga, ehkki tegu pole omavalitsusega, kust laps pärit.

Samas tunnistas pere, et omavalitsuse töötajad on peretuttavad ja omavahel saadakse hästi läbi.

#### Kuues pere

Kuues pere tõi intervjuus esile, et hooldusperelepingu sõlmimise protsess on keeruline, sest õigus leping sõlmida on alles siis, kui kohtulahend jõustunud. Viimane võtab aga enamasti aega. Perel tuli selle probleemiga silmitsi seista ja pool aastat olid lapsed nende juures, kuigi kohtulahendit veel polnud.

Omavalitsus leidis siiski võimaluse leping sõlmida ja perele riiklik toetus saada. Olulist rahalist tuge pole pere omavalitsuselt saanud, mõnel korral vaid konkreetsete asjade tarbeks.

KOV ja maavalitsuse spetsialistidega pole probleeme olnud.

Hooldajate peamine koostööpartner on kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja. Autorile on jäänud mulje, et ametniku suhtumisest sõltub üsna suures osas ka hooldajate rahulolu. Suhtumine võib väljenduda nii lepingute lühiajalisuses, pidevas hoolduspere kontrollimises, samuti laste suunamises pigem asenduskodusse kui perre jne. Seetõttu soovis autor teada, millisena kogevad hooldajad ise koostööd kohaliku omavalitsusega. Vastusest ilmnes, et enamasti on suhted olnud positiivse loomuga. Siiski selgus, et mõni pere ei ootagi erilist koostööd kohaliku omavalitsusega. Autori arvates peaks koostöö aga olema pidev, et ennetada probleeme peres ja toetada nii last kui hooldajat. Kohaliku omavalitsuse kohustus korraldada perekonnas hooldamist ja peredega tegeleda tuleneb ka sotsiaalhoolekande seadusest.

## **5.4 Perele esitatavad nõuded, riigi rahaline toetus ja koolituse mõju**

Esimene pere

Esimene pere kommenteeris nõudeid eluruumidele niipalju, et *“nendele pole etteheiteid tehtud, kuid samas, ega ruutmeetreid pole ka mõõtnud käidud”*. PRIDE koolitust pidasid nad väga vajalikuks. Rahalise toetuse suuruse kohta ei osanud pereema rohkem öelda, kui et nemad tulevad eluga toime, ja kuna on maakoht ning talumajapidamine, siis on mõned toiduained n-ö tasuta. Intervjueeritav tõi välja probleemi seoses võimaliku juhtumiga, kui lapsed ei suuda vara hoida ja lõhuvad seda kas meelega või kogemata. Ning lisas, et nende laste käitumine on ettearvamatult ning seetõttu on see oht pidevalt olemas.

Pereema väljendas ka mõtet, et tema arvates koheldakse hoolduspereid tavaperelega võrreldes ebavõrdselt:

*“Riik on kehtestanud emapalga isiklikku last kasvatavale emale, vaieldakse, kui palju peaks ikka makstama, aga hooldusperet, kes kasvatab võõrast last, sageli käitumishäiretega, rasket last palju aastaid, ehk kasvatab viltu kasvanud inimese õigeks, ei peeta palga vääriliseks. Hoolduspere teeb riigile tasuta tööd ja see ei ole õige. Lastekodulapse pearaha on üle kolme korra suurem kui hoolduspere kasvava lapse pearaha – jälle ebaõiglus. Kasvatuse tulemus on ju hoolduspere kvaliteetsem. Öeldakse, et lastekodus on ruumide ülalpidamise kulud, ka hoolduspere samad kulud. Miks peaks riik ühe pere majandamiskulusid katma? ... Aga miks ta peaks paigutama peresse võõra lapse? ... Miks tahavad lapsed olla pigem hoolduspere kui lastekodus? ... Riigil on vaja*

*tulevikus toimetulevaid kodanikke, töötajaid, maksumaksjaid, mitte kogu elu riiklike toetuste saajaid.”*

Koolituse mõju kohta arvas pere, et koolitus ei ole see, mis teeb ühest Eestimaa perest hoolduspere, vaid koolitus on väga vajalik sellepärast, et hoolduspere saaks kestvaks toimetulekuks vajalikud teadmised ja oskused, ning on oluline, et laps ei langeks perest välja.

Hoolduspere ema on ühtlasi PRIDE koolitaja.

Teine pere

Teise pere esindaja arvas, et nendel ei ole nõuete täitmisega probleeme olnud. Tal on endal sotsiaaltöölane kõrgharidus ning ka PRIDE koolitus läbitud.

Tema arvates ei mõjutanud teda koolitus, kuna tema enda hinnangul oli ta valmis võõra lapsega tegelema ning bioloogilised lapsed olid suureks kasvatatud. Hoolduslaste kasvatamise kogemus on seni olnud positiivne.

Kolmas pere

Koolitus mõjutas peret väga palju, sest nagu pereema tunnistas, *“seal räägitakse väga selgeks teatud asjad – võõra lapse kasvatamise suhtes. Käitumine ja päritolu on ju teine. Kui sa sünnitad, siis on kohe enda moodi – sinu järgi. Kuid võõras tuleb, see on nagu metsast hunt saab suurde linna ja ei tea, mida teha. Samamoodi võõras laps ei tea, kuidas võõras kodus käituda”*.

Seaduses toodud nõuded mõjutavad pere arvates kõige rohkem asenduskodusid. Pereema sõnul on lapsevanemal erinevad rollid, mis asenduskodus on jaotatud erinevate isikute vahel. Iga kasvataja on erineva iseloomuga ning seetõttu on ka kasvatus pisut erinev, hoolimata kokkulepitud põhimõtetest. Pereema arvates ei tohiks nõuda pere eluruumidelt nn eurostandardit. *“Kui laps läheb ära, kus siis see eurostandard on. See on probleem, kui laps ei tohi süüa teha, laps ei tohi koristada – kuid läheb ära, ja kes hakkab tema eest seda tegema? Kas riik on nii rikas, et palgata neile teenija? Kuidas meie õppisime - ema kõrvalt. Kõik tegime ise.”*

Rahaline toetus on pere meelest piisav siis, kui hoolduslapsi on peres rohkem kui kaks.

## Neljas pere

Koolitust pidas neljas pere oluliseks; eluruumide kohta arvas intervjueeritav, et pere peab ise jõudma otsusele, kas neil on kõik vajalik laste jaoks olemas. Ta tõi näite, et nende enda majas ei ole veevärki, kuid pesta saab end saunas. Nende arvates ei ole see hoolduslapse kasvatamisel takistuseks. Samas nentis pereema, et kohaliku omavalitsuse ametnikud langetavad otsuseid oma arusaamistest lähtuvalt ja need võivad olla pere arusaamadest erineda.

Rahaline toetus on pere arvates piisav, kuid seda võiks riik arvestada palgana, mitte toetusena. Pereema ise on kodune ja talle makstakse ühe lapse pealt hooldajatoetust, kuid sellelt tasutav sotsiaalmaks on niivõrd napp, et pensioniõiguslik tööstaaž on väga väike.

PRIDE koolitus pereema eriliselt ei mõjutanud, kuid tal oli huvitav kokku saada nn kolleegidega. Enda arvates lähtub ta oma kasvatustöös sisemisest vaistust, mitte õpitud käitumisest.

## Viies pere

Intervjueeritava arvates on esitatavad nõuded olulised, et last ei pandaks suvalisse perre. Nende perel pole nõuete täitmisega probleeme olnud, sest eluruumid on piisava suurusega. Koolitus oli pere arvates oluline, sest pani mõtlema võimalikele ohtudele ja probleemidele. Rahaliselt on pere seni välja tulnud, kuid intervjueeritav tunnistas, et lapse kasvades on kulud suuremad ning nüüd lapse ülikooli minnes on rahaline surve tunduvalt suurenenud.

## Kuues pere

Kuuenda pere arvates peavad nõuded peredele kindlasti olema, et laps "*ei läheks kaubaks*". Samuti tuleb intervjueeritava arvates peresid jälgida ning kontrollida. Lapsed ja pered on erinevad ning lapsed võivad sattuda uue vägivalla alla.

Pere jaoks oli koolitus oluline ning sellest oli abi. Otsus hoolduspereks saada tuli siiski enne, kuid koolitus otsust kinnitas.

Pere jaoks riiklikust toetusest piisab, kuid pereema arvates võiks abi ja toetust saada vastavalt pere vajadustele, sest perede olukord on erinev. Samuti on tema meelest lahendamata küsimus, kuidas korvata kahjud, mida võivad hoolduslapsed teha.

Intervjueeritav teab peresid, kus lapsed lõhuvad, panevad toime tänavakuritegusid ja hooldusvanemad peavad tehtud kahju hüvitama.

Autori arvates on nii koolitusel, seadusest tulenevatel nõuetel kui ka hooldajale makstaval toetusel ilmselge mõju hooldajate arvu kasvule. Kindlasti erineb inimeste arvamus koolituste ja toetuste piisavuse ning nõuete ranguse kohta. Autor leiab, et riiklikult kehtestatud nõuded nii eluruumidele, koolitusel osalemiseks kui laste arvu osas on hädavajalikud, samas näitab ka Riigikontrolli audit, et nendesse suhtutakse pigem kui soovitusesse. Sel juhul peaksid erandid olema ära märgitud juba õigusaktides.

Autori arvates on väga oluline kehtestada kord, et riik hüvitab hooldusperedele hoolealuste tehtud kahju. Pere jaoks võivad kahjusummad olla väga suured ning takistada inimesi hooldajaks hakkamisel. PRIDE koolitus mõjutab inimese otsust hooldajaks hakata kindlasti ning õppimine on ka äärmiselt oluline. Hoolimata sellest, et otsus hakata hooldajaks on väga tänuväärne, peab inimene selle sammu siiski hoolega läbi mõtlema. Esmane PRIDE koolitus on võimalik läbida kõigil soovijatel, kuid hooldajaks saajatel on vajalik ka jätkukoolitus, mida praegu pakutakse väga harva.

Riikliku toetuse suuruse üle ei hakka autor arutlema, sest toetuse kehtestamisel peaks aluseks olema kuluanalüüs, mitte pelgalt üksikisikute arvamus.

## **5.5 Hooldusperede vajadused ning meetmed, et tõsta hooldusperede arvu**

Osaliselt on hooldusperede vajadused kirjeldatud ka eelmise teema all.

Esimene pere

Olulisim, mida pere nimetas, on see, et hoolduspereks olemine tuleks võrdsustada tööga, järgmine oluline samm oleks tagada igas maakonnas hooldusperedele laste perest väljalangemise ennetamiseks pidev tugiisiku teenus.

Pere tõi esile, et riik peaks vaatama üle Vabariigi Valitsuse heakskiidetud lastekaitsekontseptsiooni, mille järgi on perekonnas hooldamine prioriteetsem tegevus kui

institutsionaalne, see tähendab, et ei peaks ehitatama uusi asenduskodusid, mida praegu hoolega tehakse. *“Olgu lastekodu nii uhke ja ilus kui tahes, on lapsel (lastel) seal mitu “ema”, “isa” polegi. Pealegi need “emad” ei püsi, või on “emal” puhkus. Lapsed ei saa perekonnast õiget ettekujutust, seega ei oska nad tulevikus oma elu seada. Ema ja isa peavad olema need, kes on lapsel (lastel) 24/7 kogu aeg olemas. Tuleb tagada igakülgne abi perele, kui ilmnevad probleemid. Turvatunne on see, mis julgustab kasulast võtma.”*

#### Teine pere

Teise pere arvates vajavad hoolduspered enam tähelepanu ja mõistmist. Riik peaks tegelema peredega rohkem, et nad tunnetaksid oma olulisust. Samuti arvas pereema, et lapsi ei tohi hoida ebastabiilsete bioloogiliste vanemate juures nii kaua, kui seda tavaliselt tehakse. Kindlasti aitaks hooldusperede arvu suurenemisele kaasa peres hooldamise propageerimine ning positiivsete juhtumite kajastamine meedias.

Raha ei ole praeguses kriisis nende arvates võimalik juurde küsida ning enamasti saab ka olemasolevaga hakkama.

#### Kolmas pere

Kolmanda pereema hinnangul on vajalikud infopäevad, millel jagataks erinevat teavet ja julgustust peredele. PRIDE koolitus annab esmase info, kuid järeltöö on oluline. Osa teenused on ka puudulikud, näiteks maapiirkonnas pole piisavat transpordivõimalust. Pereema sõnul ei ole neil autot ning laste sõidutamiseks peab ta auto kas üürima või kasutama taksot. Eriline vajadus ilmneb siis, kui lastel on vaja pidevalt käia logopeedi, psühholoogi jt juures. Niisuguseid teenuseid pakutakse enamasti linnades ja keskustes.

Pere arvates saaks riik kõige enam julgustada. Samuti teavitada ühiskonda, et naabrid ja ümbruskonna inimesed ei mõistaks peresid, kus on hoolduslapsed, hukka ega kardaks hoolduslapsi kui potentsiaalseid kurjategijaid.

#### Neljäs pere

Neljanda pere arvates sõltuvad vajadused perest. Näiteks tõi pereema, et tema poleks töölt lahkunud, kui isiklik abistaja oleks neil käinud paar korda nädalas.

Tema arvates peaks riik aga muutma täielikult kehtivat süsteemi ehk praegune nn pakutav teenus tuleks võrdsustada tööga, et inimestel koguneks pensioniõiguslik tööstaaž.

Teiseks arvas intervjuueeritav, et vajalik oleks andmebaas, kus on kirjas nii abi vajavad lapsed kui ka potentsiaalsed tugipered. Inimesed ei tea, kust informatsiooni saada ja kelle poole pöörduda. Paljud ei teagi, mida tähendab hoolduspere, kuid seda teavet saaks riik jagada.

#### Viies pere

Pere arvates on hooldusperede põhiline vajadus kindlasti rahaline toetus. Kõik vanemad ei pruugi tööd teha ning seega ei suuda nad enda vahenditest lastele piisavalt lubada.

Nende meelest saaks riik peresid oluliselt rohkem tunnustada. Meedias räägitakse hooldusperedest harva ning enamasti siis, kui on välja tuua mõni negatiivne juhtum. Seetõttu ei mõista ka ümbritsevad inimesed ei peret ega hoolduslast. Perel endal on vastav kogemus: koolis last alguses kiusati, naabrid arvasid, et pere kasutab poissi ühistes töodes liiga palju. Ajapikku aga õppisid inimesed hoolduslast tundma ning olukord muutus.

#### Kuues pere

Pere arvates peaks riik kehtestama võimaluse korvata varaline kahju, mis hoolduslaps on põhjustanud, samuti võiks rahaline toetus olla sõltuv pere olukorrast ja toimetulekust. Asenduskodulastel on olemas eestkostetasutus, kes teatud kahju enamasti hüvitab. Kõigile peredele oleks vaja psühholoogilist nõustamist.

Intervjuueeritava hinnangul vajavad teismeikka jõudnud hoolduslapsed karjäärinõustamist, kusjuures on oluline, et nõustaja ise oleks samuti noor inimene. Hoolduslapsed, kelle elu on olnud niigi keeruline, vajavad eriti kriitilises teismeeas abi ja tavaliselt kuulatakse siis enam noori inimesi.

Intervjuueeritava selgitusel käivad praegu kõik nõustamised projekti tasandil ning psühhiaatri või psühholoogi ja karjäärinõustamine on iseenesest olemas, kuid informatsioon nende kohta liigub halvasti ning enamasti seal, kus on aktiivsed sotsiaaltöötajad.

Samuti avaldas ta arvamust, et need pered, kes on hoolduslastega tõsiselt hädas, ei julge tegelikult abi otsida, sest kardavad saada süüdistuse osaliseks.

Autor leiab, et kõik nimetatud meetmed ja vajadused on olulised. Kuna iga hooldaja näeb vajadusi endast lähtuvalt, on need erinevad. Peamine on autori arvates aga tunnustada hooldajaid nii positiivse kajastamise kaudu meedias, tugiteenuste kui ka kohaliku omavalitsuse töötajate toetava suhtumise läbi. Toetavat suhtumist ei saa keegi peale sundida, küll saab aga koolituste kaudu hoiakuid mõjutada.

## **5.6 Kokkuvõtte hooldajate vastustest**

Eelnevatest vastustest selgub, et kõige väiksema staažiga on teine pere, kes oli hooldusperena tegutsenud kuus aastat, ja pikemaajalisimaga esimene oma 13aastase tegutsemisega. Enamikul vastanutest on olnud üle ühe hoolduslapse ja ühel neist oli peres parajasti lausa 12 last - nii palju võib hoolealuseid olla ainult kohaliku omavalitsuse loal. Samuti olid kõik pered paljulapselised ehk juba enda bioloogilisi lapsi oli neil palju. Ka oli kõigil vastanutel enamik bioloogilisi lapsi üles kasvatatud, mis tähendab, et hoolduslapsed olid juba nn teise ringi lapsed.

Ameerika Ühendriikides tehtud uuringust selgus samuti, et vanemad, kes soovisid pärast oma laste kodust lahkumist veel laste eest hoolt kanda, võtsid rohkem lapsi perre ning neil oli plaan saada pikaajaliseks hooldusvanemaks. Sama ilmnes Rootsis korraldatud uuringust. Niisuguse kokkulangevuse põhjal võiks arvata, et peredel, kelle oma lapsed on suureks kasvanud, on rohkem julgust võtta võõraid lapsi perre ja neid aidata, sest laste kasvatamise kogemus on olemas.

Nagu oli intervjuudest näha, polnud enamik peresid teadvustanud endale, millised on nende tegutsemise motiivid. Kolme pere puhul sattusid abi vajavad lapsed mingil viisil nendega kokku ja peredel hakkas lastest kahju. Alles hiljem arutleti, et lapsi võiks aidata veelgi. Kaks peret olid juba varem endas ära tundnud vajaduse vanemaliku hoolitsuseta lapsi aidata, ja kui nende ellu saabus sobiv juhus, haarasid nad sellest kinni. Üks pereema oli kaotanud töö, kuid samal ajal tekkis tal võimalus osaleda koolitusel. Võib öelda, et kõiki peresid saab iseloomustada sõnadega “tugev empaatiavõime” ja “altruism”. Nagu

intervjuudest selgus, andis õnnestumine omakorda motiivi võtta perre veelgi hoolduslapsi. Kõik pered olid rõõmsad oma hoolduslaste üle ja kiitsid neid.

Võrreldes peatükis 3.6 toodud motiive intervjueeritute motiividega, siis kaks neist kattusid: mõne tuttava vanemateta jäänud lapse aitamine ja üldine altruism. Lisandusid aga võimalus läbida PRIDE koolitus ja asjaolu, et last pakuti perre. Ameerika Ühendriikides ja Rootsis tehtud uuringutest selgus, et hooldajate motiivideks olid soov pakkuda lapsele armastust ja kodu ning aidata ühiskonda.

Enamik peresid tunnistas, et hoolduslepingu sõlmimisel ja lapse perre võtmisel erilisi probleeme polnud, samuti ei kurdetud oluliselt suhete üle omavalitsuse ametnikega. Siiski toodi välja mitu tähtsat nüanssi: hoolduslepingud sõlmitakse igaks juhuks lühikeseks ajaks, omavalitsused ei tegele eriti peredega, kohtulahendi jõustumiseni läheb palju aega, aga laps tuleb vahepeal kuhugi paigutada. Kuna Eesti on väike, siis omavalitsuse töötajatega lävides mängivad rolli ka isiklikud suhted.

Koolitus oli oluline kõikide perede meelest, kuid mõju iseendale oskasid tuua välja vaid pooled. Koolitus oli nende meelest vajalik eeskätt selleks, et end ette valmistada võõra lapse kasvatamiseks ja mõista, millised probleemid võivad tekkida.

Hooldusperedele kehtestatud üldiste nõuete sisu ega täitmisega seoses ei olnud ühelgi intervjueeritaval probleeme. Riigi makstav toetus oli kõigi perede jaoks küllaldane, kuid kaks peret tõid välja vajaduse muuta toetus palgaks; üks lisas, et toetusest jätkub, kui peres on rohkem hoolduslapsi kui kaks; üks pere arvas, et toetus peaks lähtuma pere tegelikest vajadusest, ning ühe pere hinnangul on lapse kasvades kulutused toetusest suuremad. Probleemina nimetati asjaolu, et kui asenduskodulapsel on eestkostesutuseks kohalik omavalitsus, kes üldjuhul peaks katma kõik rahalised kahjud, mis laps on põhjustanud, siis hoolduslapse puhul peavad need kahjud üldjuhul hüvitama hoolduspered. Kaks peret nimetasid ka seda, et kui pere eluase ei ole väga heas korras, ei tohiks see siiski olla põhjuseks, miks last perre ei anta, sest enamasti peavad hoolduslapsed täiskasvanuna saama hakkama väga lihtsates tingimustes.

Hooldusperede abivajaduste kaardistamine on oluline, et riik võiks püüda neid rahuldada, mille järel tuleks uusi hooldusperesid ka juurde. Tegelikult on kuue pere antud vastustes palju sarnast: neil on vaja tunnustust; täiendkoolitust, kui probleemid kuhjuvad; informatsiooni ja rahaliste kahjude hüvitamist; palka toetuse asemel ning kindlasti peab

riik positiivselt kajastama peres hooldamist meedias. Kõike seda saaks võtta kokku ka esimese aspekti all – hoolduspered vajavad riigi tunnustust, mis tähendab, et nende tööd kasvatada võõrast last nähakse, ja teadmist, et kui nad hätta jäävad, siis on meetodid nende aitamiseks.

## **5.7 Koolitusel osalemise ajend ja mõju**

Esimene intervjueeritav

Intervjueeritav läbis hooldusperede koolituse 2005. aastal sooviga saada parem ülevaade, mida endast kujutab hoolduspere, ja olla ka valmis, et vajadusel võtta hoolduslaps.

Teine intervjueeritav

Intervjueeritav läbis PRIDE koolituse üsna pea nendega alustamise järel. Täpset aastat isik ei mäletanud, aga kuna koolitused toimuvad 2000. aastast, siis umbes sel ajal võis see ka olla. Kuna isik oli seotud asendushooldusega, olles tugipereks ühele lastekodupoisile, siis pakkus koolitus talle huvi ning kohe võimaluse avanedes võttis ta sellest osa.

Kolmas intervjueeritav

Isik võttis hoolduslapse 1990ndate algul. Sel ajal koolitusi veel ei tehtud. Intervjueeritav oli vahepeal küll kolinud, kuid sotsiaalosakonnas arvel, ning kui hakati koolitama hooldusperesid, kutsuti ka teda.

Hoolduslapse võttis ta seetõttu, et lapse ema oli haige ja alatasa haiglas, lapse vanaema oli aga pikad päevad ära ning peaaegu aastane laps oli pidevalt kodus üksi. Intervjueeritaval oli omal aasta vanem poeg kodus ja tal hakkas võõrast lapsest kahju.

*“Enne koolitust, ma mäletan, tehti üks uuring ja seal küsiti, kas peaks tegema koolitusi. Ja ma käisin seal küsitluses ka ja oli põhimõtte, et peab olema mingi ettevalmistuse, et inimesed oskaksid arvestada, et lapsel on teine iseloom ja psüühika, täiesti teisest maailmast. Isegi kui laps ei tea, et on kasulaps, on reaktsioonid teised ja me ei tea ta tervislikku seisundit.”*

Intervjueeritav pidas koolitust kahel põhjusel igavaks. Esiteks oli hoolduslaps juba kaua peres olnud ning teiseks on tal endal nii pedagoogi kui ka psühholoogi haridus.

*“Lihtsalt see oli hästi ameerikalik, räägiti selle erinevatest süsteemidest ja minu meelest peaks seda meie jaoks lihtsalt kohandama. Seda ei tehtud halvasti, aga programm ise oleks võinud olla ümber tehtud. Ma mäletan hästi, kuidas seal räägiti, kuidas hooldusperedesse võtmine on mitmeetapiline ja vahepeal on laps vahendusperedes, ja ma ei saa üldse aru, miks see peaks niimoodi olema. Mõned asjad, millele seal kästi tähelepanu pöörata, olid väga ülenämmutatud. Aga iseenesest täiesti tervitatav, kuid eestistaksin programmi.”*

Neljas intervjueeritav

Neljas intervjueeritav läbis PRIDE koolituse 2005. aastal. Ajendiks oli pidev huvi hooldusperenduse vastu. Leidnud lehest koolituse kuulutuse, otsustas ta selle läbida.

Koolitus tekitas temas pigem hirmu kui innustas. Koolituse raames räägiti võimalikest ohtudest ja riskidest, mida hoolduslapse võtmine endaga võib kaasa tuua. Nagu ta ise ütles: *“Koolitus ei õhutanud takka, vaid pani rohkem mõtlema.”*

Viies intervjueeritav

Viies intervjueeritav oli osa võtnud kahest PRIDE koolitusest: üks neist lõppes 2007. ja teine 2008. aastal. Huvi koolitusel osaleda oli tekkinud seetõttu, et tal oli juba pikemat aega olnud soov võtta endale hoolduslaps. Varem oli ta elanud perega Tallinnas korteris, kus ei olnud piisavalt tube, et oleks hoolduslast võtta saanud. Umbes 3,5 aastat tagasi koliti aga maapiirkonda oma majja, kus ruumipuudust polnud. Isik töötab ka igapäevaselt lastega ning tunneb, et tal on jaksu ja tahtmist lapsi rohkem aidata ja pakkuda mõnele neist kodu enda bioloogiliste laste kõrval, samuti soovib ta leida kaaslast oma 12-aastasele erivajadusega tütrele.

Kuna oli võimalus läbida kaks koolitust, siis ta seda ka tegi. Isikul on nii pedagoogi kui ka psühholoogi haridus. Teda häiris, et hoolimata eriharidusest on kõigil vaja siiski PRIDE koolitus läbida. Kui ta kohe pärast kolimist teavitas kohalikku sotsiaaltöötajat soovist võtta hoolduslaps, sai ta ka juhised, kellega ühendust võtta ja kus registreerida, ning osales koolitusel esimesel võimalusel.

Intervjueeritava sõnul kinnitas koolitus ta soovi ja näitas, et ta on hoolduslapse võtmiseks valmis. Oluline oli, et koolitusel anti teada igasugustest riskidest. *“Ja see oli päris asjalik.”*

## 5.8 Hoolduslapse puudumise põhjused

Esimene intervjueeritav

Hoolduslast pole seni olnud, kuid on pakutud. Isik ei ole siiski veel valmis kedagi pikemaajalisele hooldusele võtma. Ta leiab, et oleks valmis olema lühiajaliseks hoolduspereks ehk *“selliseks pereks, kes võtaks lapse siin ja praegu ja ajutiselt kuni kasupere leidmiseni”*.

Teine intervjueeritav

Teine intervjueeritav pole kunagi hooldaja olnud, kuid ta on olnud tugipereks ühele lapsele juba 1989. aastast.

See noormees sai hiljuti 20-aastaseks ja astus iseseisvasse ellu.

Paar aastat tagasi pakkus talle kohalik omavalitsus last, kes vajab kodu. Selle lapsega ta ka tutvus, samuti käis ta lapsega tutvumise eesmärgil kasuperede laagris. Laps oli valmis uude perre asuma.

Intervjueeritav andis omavalitsusse teada, et on valmis last võtma, kuid peale laagrit ei võtnud temaga ei linnavalitsus ega ka lapse õde ühendust. Hiljem selgus, et laps pandi ikka lastekodusse. Keegi talle ei põhjendanud, miks nii otsustati.

Intervjueeritav lubas hakata uue lapse otsimisega tegelema sügisest ja suvel hinge tõmmata ja puhata.

See, et intervjueeritav osales intervjueerimise ajal kasuperede suvelaagris, on samuti tõestuseks, et inimene tunneb valdkonna vastu huvi.

Intervjueeritava sõnade järgi *“neid kasulapsi on pakutud, mitte otseselt mulle, aga ma tean, kust otsida. Lihtsalt tuleb anda teada, et on võimalus. Ma arvan, et mul ei olegi vaja rohkem teha selleks”*.

### Kolmas intervjuueeritav

Lapse bioloogiline ema sai halvatuse ning intervjuueeritava sõnul oli peres keeruline situatsioon. Intervjuueeritav tundis lapse vanaema. Laps veetis pikad päevad üksi kodus ning isik ei suutnud taluda mõtet, et tema eest pole kedagi hoolitsemas. Ta mäletab endiselt seda päeva, kui vanaema tõi lapse tema juurde.

Kasvatamise aeg ei olnud aga eriti lihtne. *“Mina sain tunda, mida tähendab olla kuri võõrasema, ja ma elasin kohutavalt neid aegu üle. Ühel momendil tal tekkis ikkagi tunne, et ma olen tema vastu halvem. Ta oli oma iseloomult nii teistsugune ja seal tekkisid mõned momendid ja ma ise tunnetasin seda. Kui selle pisikese lapse võtsin, oli tal veel füüsiline puue ja mina olin siis see paha, kes püüdis tõestada emale, et vaja on abi saada.”* Laps on praegu aga täiskasvanu ja tema suhted hooldusperega head.

Intervjuueeritav on mõelnud uue hoolduslapse võtmisele, kuid on viimasel ajal olnud pühendunud lapselastele ning seetõttu pole tal olnud aega ega energiat sellega tegeleda. Ta on töötanud ka lastega erikoolis ja tema praegune ametki on seotud lastega.

Kohalik omavalitsus ei ole talle pakkunud võimalust olla uuesti hoolduspere. Ise on ta kohaliku omavalitsuse lastekaitsetööst rääkides kriitiline peamiselt suhtumise tõttu. Kui on muresid, siis aitamise asemel hoopis kritiseeritakse ja kontrollitakse, muul ajal ei tunta üldse huvi, kuid hoolduslastega esineb siiski vähemal või suuremal määral probleeme. Lisaks tõi ta jutu sees välja asjaolu, et bioloogiliste laste puhul ei vaadanud keegi, kas neil on piisavalt süüa, riideid või muud, kuid hoolduslapse puhul jälgiti seda hoolega. Veel märkis ta, et sellist reageerimist ja suhtumist on ta märganud ka asenduskodulaste puhul. Nad on väga erilised võrreldes nn tavalastega ja oskavad tihti inimeste empaatiat ära kasutada ja seda ka täiskasvanuna.

Kuna ta puutub oma töös kokku ka hooldusperedega, siis on ta kogenud, et probleeme on teistelgi. Näiteks ei teatata lapse diagnoosi, sest see on konfidentsiaalne info, kuid lapse kasvatamisel on see äärmiselt olulise tähtsusega. Samas ta mõõnis, et lastekaitsetöötajatel on väga suur koormus ning see ilmselt mõjutab tööprotsessi.

## Neljas intervjuueeritav

Neljas intervjuueeritav pole oma soovist hoolimata hoolduslast saanud. Tal on olnud mitmeid kontakte peamiselt asenduskodudega, aga erinevatel põhjustel ei ole ta hoolduslast saanud. Intervjuueeritava soov oli võtta esialgu üks või kaks erivajaduseta hoolduslast, kuid tema sõnul pakutakse korraga kolme ja enamat ehk õdesid-vendi. Samuti tõi ta intervjuus esile oma ebameeldivad kogemused asenduskodudega: asenduskodud ei taha lapsi välja anda, mis väljendub näiteks selles, et pakutakse hoopis teistsugust last, kui on soovitud. Kui on soov saada 3-aastane, siis pakutakse 12-aastast või vastupidi ning pakutakse suurpere lapsi. Õdesid-vendi ei tohi aga seaduse järgi lahutada. Seepärast ei saanud ta ühte last neljalapselisest perest, samas sai aga hiljem teada, et lapsed siiski lahutati ja saadeti erinevatesse asenduskodudesse.

Intervjuueeritav tõi välja asjaolu, et Eestis ei ole olemas kindlat viisi, kuidas tulevast hoolduslast otsida. Paljud hooldusvanemad käivad ise mööda asenduskodusid. Asenduskodud elatuvad aga nn pearahast ning lapse mujale suunamisel jääb piltlikult öeldes nende sissetulek väiksemaks. Asenduskodud otsivad pigem tugiperesid, kes lapsed aeg-ajalt külla võtaksid ja nendega tegeleksid, ning kasvatajatel oleks sel ajal vähem tööd. Ta kiitis aga kogemust Pärnu turvakoduga, kuhu oli oma andmed andnud. Last pere siiski ei saanud, kuna vanavanemad olid lõpuks olnud nõus lapsi kavatama, kuid suhtumine neisse ja lastesse oli olnud hoopis hoolivam. Pere on praeguseks nõus võtma vajadusel hooldada korraga juba kolm last.

Perel on kohaliku sotsiaaltöötajaga head koostööle orienteeritud suhted, kuid kohaliku omavalitsuse kaudu ei ole neile ühtegi last pakutud.

## Viies intervjuueeritav

Viimane pere on samuti valmis hoolduslast võtma. Neil ei olnud küll nii palju äraütlemisi ja laste otsimise kogemusi kui eelmisel perel, kuid siiski ei olnud ka neil veel hoolduslast. Üks võimalus oli perel peale PRIDE koolitust. Tüdruk õppis koos nende bioloogilise lapsega ühes koolis. Nad kohtusid temaga ning andsid talle võimaluse nende perre tulla. Tüdruk pidi ise otsustama, kuid lõpuks loobus.

Pere pole kiirustanud hoolduslapse võtmisega, sest neil on maja renoveerimine pooleli ning nad tahaksid elamistingimused täiesti korda saada.

Intervjueeritava sõnul on koolitajad jaganud talle teavet kodu ootavate laste kohta. Ta on andnud ka nii naabritele kui sotsiaaltöötajale teada oma soovist võtta tulevikus hoolduslaps ning on siiani kohanud toetavat suhtumist. Küll tõi ta aga intervjuus välja, et asenduskodud ei ole alati lapsi peredesse andma, samuti on lapse kohta saadav info puudulik ning hoolduspered võivad sattuda seetõttu raskustesse, kuna ei suuda alati hinnata hoolduslapse käitumist ega reaktsioone.

Kõige enam puudutas autorit intervjuusid tehes see, et inimesed olid valmis lapsi perre võtma, nõuded olid täidetud, kuid polnud lapsi perre saanud. Sellised juhtumid illustreerivad praegust olukorda asendushoolduses kõige ilmekamalt. Õigusaktid on olemas, kohustused erinevate asutuste vahel jaotatud, kuid eesmärgid ei saa täidetud. Seadusandluse põhjal peab kohalik omavalitsus korraldama perekonnas hooldamist, samas tuleb hooldajaks soovijal endal abi vajav laps otsida. Kohalik omavalitsus ei oska aidata, kui nende enda piirkonnas ühtegi niisugust last pole. Sobiva lapse leidmine on üsna keeruline, kui ei tea, kust leida. Inimeste suhtes on hoolimatu kutsuda neid üles hakkama hooldajateks, kuna nad peavad hooldajaks saamiseks palju vaeva nägema ja end korduvalt tõestama.

Loomulikult on oluline, et hooldajaks saaksid õiged pered, ja seetõttu ei saa see protsess olla kerge, kuid ei tohi muutuda ka ebameeldivaks.

## **5.9 Peredele esitatavad nõuded ning riiklik toetus**

Esimene intervjueeritav

Esimene intervjueeritav arvas, et enamik koolituse läbinuid on heasoovlikud ning tahavad lapsi aidata. Samas ei saa tema arvates välistada võimalust, et mõni inimene näeb selles võimalust raha teenida. Eriti võib niisugune olukord tekkida praeguse majandussurutise aastatel. Nõuete kohta ei osanud ta midagi arvata ega esile tuua.

## Teine intervjueeritav

Intervjueeritav arvas, et masu tõttu ähvardatakse ära võtta ka toetused ja teenused. Kindlasti ei saa intervjueeritava arvates öelda, et hooldusperedele makstav toetus on suur, sest lisaks igapäevastele kulutustele on lapsele vaja raha koguda ka iseseisvasse ellu astumiseks. Ja see kohustus on tema arvates hooldajal. Ta teab, et paremal järjel pered seda teevad. Seetõttu mõjutab riiklik toetus peret oluliselt. Intervjueeritava arvates on hooldusperedel *“hool ja armastus niikuinii lapse jaoks olemas, aga kui ma pean ta rübalates saatma lasteaeda või kooli, teiste irvitada, et kas siis see on hoole ja armastuse juures mõeldav”*.

Eluasemenõuded on tema hinnangul praegu leebemaks läinud. Tema seisukoht on see, et lapsi võiks olla ühes magamistoas ka lubatust rohkem, kui seal kõrval on elutuba, kus saab õppida, mängida jne. Ta lisan ka, et on palju selle peale mõelnud, eriti kui kuuleb tuttavate käest, kuidas mõned nõuded on takistanud perre hoolduslaste võtmist.

## Kolmas intervjueeritav

Kolmanda intervjueeritava hinnangul on mitmed nõuded küsitavad. Näiteks ta tõi olukorra, et kui vanaema tahab oma lapselast kasvatada, peab ta minema PRIDE koolitusele. Samuti ei arvestata inimese haridusega, näiteks hoolimata pedagoogi või psühholoogi haridusest, tuleb siiski läbida PRIDE koolitus. Ta lisan ka veidi laiema aspekti lastekaitstes: *“Seksuaalelu võib alata 14-aastaselt, täiskasvanuks saadakse 18-aastaselt, perekonnaõpetust koolis pole. Keegi ei õpeta, kuidas elada, oma lapsi võib ükskõik kuidas ja kus kasvatada. Keegi neid ära ei võta, keegi trahvi ei tee, lapsed on võimalikult kaua kodus. Lastekodusse lähevad juba väga rasketes tingimustes, kerge puudega. Ma saan aru, ega lastekodu ei ole ka õige koht. Ja teisest küljest, kui keegi tahab võtta kasulast, paljudel on endal juba lapsed üles kasvatatud, hästi hakkama saadud, ja nüüd hakatakse koolitama, kas te ikka teate, kuidas kasvatada”*.

## Neljäs intervjueeritav

Intervjueeritava arvates mõjutab riiklik toetus niipalju, et perel ei ole vaja hakata lisatööd tegema, et hoolduslast üleval pidada. Eriti kui pere võtab rohkem kui ühe lapse. Ta arvas, et *“kui peaks võtma mingi lisatöö, et neid toita, siis oleks küll tegemine. Et see on niigi*

*lisäülesanne ja see ei ole väga väike töö ja suur kohustus aastateks*”. Eluruumide osas on nende perel nõuded täidetud ning see nõue neid muretsema ei pane. Neid on ka külastanud lastekaitsetöötajad ning andnud nende eluasemele positiivse hinnangu.

Viies intervjuueeritav

Intervjuueeritava arvates on seaduses toodud nõuded olulised. Tema meelest on need kehtestatud pikema perspektiiviga, kuid maapiirkonnas on neid raske täita ja see nõuab lisafinantseeringuid. Intervjuueeritav pidas silmas eelkõige asjaolu, et nõutakse vesikäimlat. Nende pere oli sellega renoveerimisetööde käigus kohe arvestanud (autor: seaduses sellist nõuet pole, see võib olla kirjas mõnes sotsiaal-, lastekaitsetöötajatele mõeldud juhendis). Intervjuueeritav nentis aga, et on kuulnud, kuidas igale perele lähenetakse individuaalselt. Sotsiaaltöötajaga on intervjuueeritav suhelnud ning nõudeid teadis. Riiklikust toetusest rääkides arvas, et kui arvestada olukorda riigis, siis toetus on *“taluvuse piirides”*. Lapse vajadused sõltuvad lapse vanusest ja olukordadest ning alguses on vaja teha palju investeringuid, milleks saadavast toetusest kindlasti ei jätku.

Samuti on Eesti riigi algusaastatest mitmeid hooldusperesid, kellele omal ajal ei saanud koolitust pakkuda. Nüüdseks on nad juba pikaajalise kogemusega ning ebaeetiline oleks neilt nõuda praegu PRIDE koolituse läbimist.

Autor on nõus, et teatud juhtudel tundub PRIDE koolituse läbimine arusaamatu ja mõttetu kohustus. Samas ei saa õigusaktides liiga palju erandeid kehtestada. Autor ise teeks erandi vaid ühel juhul: kui vanavanemad või lähisugulased võtavad lapse hooldajana kasvatada.

## **5.10 Vajalikud meetmed, mis koolitusel osalejate arvates aitaks tõsta hooldusperede arvu**

Esimene intervjuueeritav

Intervjuueeritav ei osanud küsimusel vastata, sest ta ei ole enda sõnul sellesse teemasse süvenenud.

## Teine intervjueeritav

Teise intervjueeritava arvates peaks riik mõtlema asenduskodulapsele ja hoolduslapsele kuluva raha ebavõrdsuse üle. Hoolduspere toetus võiks olla suurem, et pereema saaks pühenduda lapse/laste kasvatamisele ega peaks tööle minema. Lapse jaoks on peres kasvada parem, seal õpib ta rohkem pereelu tundma kui asenduskodus, hoolimata sellest, et asenduskodudes peavad olema lapsed jaotatud samuti peredesse, kuid see jaotus on siiski kunstlik. Intervjueeritava arvates pole tegelikult kindel, kas ehitatavaid uusi peremaju üldse vaja ongi. *“Ma vaatan kas või oma tugilast, ta on ju peres olnud palju ja pere tüüpi lastekodus kasvanud, ega ta tegelikult ei hooma sellest midagi. See raha läheb riigil nangunii, ja kui anda see raha perre, on lapsel elus toimetulek hiljem palju kergem.”*

Ta näeb ka töötuks jäänud inimeste jaoks ühe lahendusena võimalust kasvatada hoolduslapsi. Kui toetus on suurem, siis intervjueeritava arvates võetaks ka puudega lapsi. Tema meelest saaks sellisel viisil hooldusperesid juurde ja lapsi oleks asenduskodudes vähem.

PRIDE koolitusel võivad käia ka need, kellel ei ole mingit kavatsust hetkel last võtta. See on intervjueeritava arvates positiivne, kuna ühel hetkel võib tekkida ka neil soov laps perre võtta.

## Kolmas intervjueeritav

Intervjueeritava arvates saaks riik palju teha, alustades kogu sotsiaalsfääris suhtumise muutmisest. Tema hinnangul jäetakse Eestis lapsed liiga pikalt probleemsesse pere. Samuti võtab aega kuid, vahel aastaid, kohtuotsuse saamine vanemlike õiguste kohta. Intervjueeritavale on räägitud ka, et hooldusvanematele pannakse kohustus suhelda lapse bioloogiliste vanematega ning neid suunata ja õpetada. Hooldusvanematelt oodatakse liiga palju - nõutakse, kontrollitakse jne. Tema meelest peaks hooldusvanemaid toetama ja aitama. Ta tõi näiteks Rootsi, kus riik koolitab hoolduspered, kes on valmis igal hetkel võtma endale lapse kas paariks päevaks või pikemalt. Nad saavad kogu aja eest tasu, hoolimata sellest, kas neil on parajasti hoolduslaps või mitte. Samuti reageerib politsei kohe, kui keegi kaebab vanemate peale: laps võetakse sedamaid perest ära ning kohtuotsus lapse kohta tehakse kolme päeva jooksul. Lapsel on ka võimalik valida, kas ta tahab olla peres, kuhu ta paigutatakse.

Intervjueeritavat häiris suhtumine, et vanemliku hoolitsuseta lapsed on ühiskonnas n-õ erilisemad kui oma bioloogilistes peredes kasvavad lapsed, hoolimata pere tegelikust olukorrast ja vanemate oskustest lapsi kasvatada. Ta rõhutas taas, et bioloogilisest perest ära võetud lastel on hulgaliselt probleeme ning kaasa saadud geenid võivad mõjutada enam, kui arvatakse. Seetõttu usub ta, et enamik peresid ei aita võõrast last mitte saadava toetuse pärast, eriti võttes arvesse riigi makstava toetuse nappust. Lapse kasvatamine on väga keeruline ja laiaulatuslik protsess, seda ei ole võimalik kinni maksta. *“Ma tegelesin oma kasulapsega tunduvalt rohkem kui oma lapsega. Iga sügis istusin ta kõrval kaks kuud, et ta saaks jälle rütmi, et asjad oleksid korras. Ma nägin temaga topelt vaeva ja see raha ei kompenseeri ...”*

Näiteks toob ta Taani, kus on loodud võrgustik vanemate abistamiseks ning igal üksikjuhul vaadatakse, kuidas peret aidata. Ühiskonna suhtumist saab intervjueeritava arvates mõjutada nii meedia kui ka seaduste kaudu.

Samuti nentis ta, et hoolduslaps võiks kasvada teiste lastega koos, et ta õpiks suhtlema ja teistega arvestama.

#### Neljas intervjueeritav

Intervjueeritavat häiris asjaolu, et tulevased hoolduspered peavad ise leidma hoolduslapse ning riiklikult ei ole selleks toimivat süsteemi loodud. Tema enda kogemus viitas asjaolule, et hoolimata koolituse lõpetamisest, peab ta *“käima nagu kerjus mööda asenduskodusid, et aidata mõnda last”*. Tema hinnangul soovivad asenduskodud teenusel viibivatele lastele ainult tugiperesid, kes aega-ajalt lastega tegeleksid ja neid ringi sõidutaksid. Ta tõi näiteks kaks asenduskodu last, kes neil suvel külas käisid ja ei soovinud asenduskodusse tagasi minna.

Samuti ei põhjendata tema sõnul, miks lapsi perre ei anta. Ta väitis ka intervjuus, et asenduskodud pakuvad enamasti hoopis teistsuguses vanuses ja teistsugusest soost lapsi, kui võtta soovitakse, samuti ei anta väiksemaid kui kolmeaastasi.

#### Viies intervjueeritav

Intervjueeritavat häiris mitu asja. Kõigepealt tõi ta välja asjaolu, et kõik PRIDE koolitusel osalejad ei ole enda jaoks läbi mõelnud oma motiive. Sellest tulenevalt arvas ta, et oluline

on uurida hoolduspere tasuta. Paiksete perede kohta kohalikel omavalitsustel veel mingi teave on, kuid pered, kes on kolinud ühest piirkonnast teise, on nende jaoks võõrad. Omavalitsused ei pääse ligi ka politsei andmebaasile, et veenduda pere heas taustas. Kohalik omavalitsus aga peab andma hinnangu PRIDE koolitusel osalejate kohta. Kohalikul omavalitsusel ei ole ka ülevaadet, kes piirkonnas on koolituse läbinud, sest töötajad vahetuvad ja ka inimesed muudavad elukohta. Pole andmebaasi ega ametnikku, kes oskaks lapsed ja pered kokku viia. Samuti on üldine seisukoht, et vanurid ei sobi hooldusvanemaks, kuid intervjueeritava hinnangul on nii mõnigi vanur kõbusam kui keskealine inimene ning alati peaks hindama üksikjuhtumit. Intervjueeritava arvates on vanemliku hoolitsuseta laste suhtes ühiskonna tähelepanu mitmekordne. Nad saavad rohkesti kinke ja humanitaarabi ja seda kajastatakse meedias, kuid praegusel majanduslikult raskel ajal on palju peresid, kel ei ole oma lastele võimalikkinke osta, ning see mõjutab laste suhtumist ja hingeelu. Vahet perede rahalises olukorras ja laste hingelisi haavu näeb intervjueeritav oma töös tihti. Mõnevõrra tervem suhtumine on maapiirkondades, kuid linnades on lapsed üksteise suhtes üsna õelad. Lõpetuseks lisab ta, et tulevikus võivad kerkida probleemid perede religioosse tausta tõttu. Kui hoolduspere on kristlik, aga laps teistsuguse usulise kuuluvusega, peab otsustama väga kaalutletult, kas last saab ikka sellesse perre paigutada.

Autor leiab, et intervjueeritute mõtted vajalikest meetmetest on äärmiselt olulised.

Siiski ei usu autor, et rahastamise muutmisel kaoksid asenduskodud. Kuid lapse perre paigutamist tuleks erinevate meetmetega soodustada. Oluline on, et kohaliku omavalitsuse töötaja annaks oma parima, et lapsed leiaksid koha pigem uues peres kui asenduskodus. Hooldused saaksid vajalikku tuge juhul, kui laps ei sulandu uude perre nii, nagu soovitakse.

## **5.11 Kokkuvõtte koolitusel osalenute vastustest**

Koolitusel osalemise põhjused saab jagada kolmeks:

- üks intervjueeritav oli juba hooldusvanem;
- ühel oli konkreetne soov võtta hoolduslaps;
- kolmel oli huvi antud teema vastu või seotus sellega.

Koolituse mõju kohta oskasid hinnangu anda kolm intervjueeritavat. Ühe puhul oli arvamus koolitusest pigem negatiivne või neutraalne. Ühe intervjueeritava sõnul kinnitas koolitus tema soovi saada hooldusvanemaks, üht aga pani mõtlema oma motiividele. Kahe

esimese arvamuse koolituse kohta võib välja lugeda nende edasisest jutust. Esimene tundis, et ta ei ole valmis olema hooldusvanem, kui, siis ainult ajutiselt, ja andis mõista, et koolitus mõjus küll ning ta tajus sellel, et ei ole valmis hooldusvanemaks hakkama. Teise soovid said küll kinnituse, kuid ta oli samal ajal ühele lapsele tugipereks ja soov saada hooldusvanemaks polnud senini veel realiseerunud. PRIDE koolituse puhul võiks arvestada inimese haridusega ning pikajalistelt hooldusperedelt võiks koolitusest osavõttu mitte nõuda.

Hoolduslaps oli olnud ühel intervjueeritaval ja üks intervjueeritav oli olnud tugipere. Üks oli valmis olema vaid lühiajaline hooldusvanem, aga sellist hooldusvormi Eestis paraku ei ole. Kahel perel oli olnud mitu aastat soov võtta hoolduslaps, kuid erinevatel põhjustel ei olnud see õnnestunud. Enamasti polnud ametnikud põhjusi selgitanud ning nad olid pidanud ise võimalikke hoolduslapsi mööda asenduskodusid otsima. Neil oli jäänud mulje, et asenduskodude rahastamissüsteemi tõttu ei ole asenduskodudest kuigi kerge lapsi saada. Kolmele oli hoolduslast pakutud. Ühel juhul jäi selgituseta, miks protsess lõppes, teisel laps loobus ja kolmandal juhul olid põhjused erinevad. Üks koolitatu oli küll valmis hoolduslast võtma, aga et vanaemaks saamine oli toonud kaasa uued kohustused, siis ilmselt ta siiski tulevikus enam hooldusvanemaks ei saa. Valmidus oli tegelikult kõigil, kuid erinevatel põhjustel ei olnud nad hoolduspereks saanud.

Riigi makstav toetus hooldusperedele on enamiku arvates normaalse suurusega, vaid üks arvas, et see on liiga väike. Eluasemele esitatavate nõuete olulisuse suhtes oldi üsna üksmeelsed, üks arvas siiski, et need võiksid olla leebemad, ja teine, et maapiirkonnas tuleb enamasti teha investeeringuid, et elamud piisavalt korda saada.

Intervjueeritavate arvates on peamised vajakajäämised järgmised:

- hooldused peaksid saama asenduskodudega samaväärset tasu, siis oleks rohkem soovijaid ja asenduskodusid saaks vähendada;
- ühiskonnal ja ametnikel on suhtumine ühes peres kasvavatesse bioloogilistesse ja hoolduslastesse erinev. Hooldusvanemaid enamasti kontrollitakse, mitte ei pakuta neile abi;
- koolituse läbinute kohta puudub andmebaas ja pole kindlat süsteemi, mille alusel valitakse, kas lapsed paigutada peredesse või asenduskodudesse. Asenduskodude rahastamise süsteem soodustab laste asenduskodudes kasvamist, mitte nende perede otsimist;

- hooldusperede tausta on kohalikul omavalitsusel keeruline kontrollida. Nendel ei ole ka tihti infot, kes on koolituse läbinud;
- hoolduspere ja bioloogilise pere erinevused usuküsimustes.

## 6. ARUTELU

Uuringu vastused on olulised, et mõista, miks inimesed, kes on koolitusel osalenud ja teadmised omandanud, seeläbi tekkinud võimalusi ei realiseeri.

Hooldusperede arvu vähenemise põhjuseid analüüsid on oluline ka vaadata, kuidas hooldajad tajuvad oma probleeme ning millised on olnud nende motiivid lapse perre võtmisel.

Peatükis 3.5 peamiselt Riigikontrolli auditi põhjal kirjeldatud põhjused said enamjaolt kinnituse ka intervjuudes. Kui auditis on nenditud, et kohaliku omavalitsuse töö ja suutlikkus on vanemliku hoolitsuseta laste tuleviku puhul olulised, kuid neil ei ole ülevaadet, kes nende piirkonnas on hoolduspere, siis intervjuudes mainiti kohaliku omavalitsuse tööd nappisõnaliselt. Kiideti vaid paari omavalitsust; üldiselt tajusid intervjuueeritavad, et omavalitsused ei tegele nendega piisavalt, ei toetata rahaliselt; hoolduslepingud sõlmitakse lühikeseks ajaks. Need vastused kinnitavad, et väga palju on kohaliku omavalitsuse suutlikkusest ja samas ka suhtumisest hooldajaisse. Kui asutus, kes peab nendega esmatasandil tegelema, ei tee seda piisavalt või teeb puudulikult, siis tajuvad nii pered kui ka tulevased võimalikud hoolduspered, et perehooldust riigis ei tähtsustata.

Samas nenditi, et omavalitsustel ei ole võimalust perede tausta kontrollida, neil ei ole ülevaadet PRIDE koolitustel osalenutest ning nende kaudu enamasti ei saa otsida vanemliku hoolitsuseta lapsi, keda perre võtta. Seega pole omavalitsustel piisavalt teavet ega voli, et selles valdkonnas hästi töötada.

Auditis toodi välja, et asenduskodude pearahasüsteemi tõttu on kohalikul omavalitsusel lihtsam suunata lapsi probleemide korral asenduskodusse kui hakata neile otsima hooldusperet. Intervjuudest tuli välja, et vastajad tajusid sama, kui otsisid endale last perre asenduskodust. Hoolduslapsed olid enamasti leidnud tee pere juurde teisel viisil kui omavalitsuse töötajate kaudu ning pered ei saanud abi kohalikest omavalitsustest, kui avaldasid soovi saada hoolduspereks. Pered pöördusid lapse otsimiseks ise otse asenduskodude poole. Samas ei ole asenduskodul huvi teenusel olevast lapsest loobuda, sest see tähendab rahaliste vahendite vähenemist ning laste perre saamine oli praktikas

raske. Omavalitsused enamasti lastele hooldusperesid ei otsi. Seega puudub lüli võimalike hooldusperede ja abi vajavate laste vahel ning neid on raske omavahel kokku viia.

Auditis toodi välja ka asjaolu, et probleeme tekitab kohtulahendite saamise venimine. Kohtuotsust on vaja lapse suunamiseks asendushooldusele ning seetõttu viibivad lapsed pikalt varjupaigas. Kahe intervjueeritava sõnul on kohtulahendi saamine väga pikaajaline protsess, kuid kumbki ei maininud seda varjupaikade temaatika puhul, vaid seoses riikliku toetuse ja lapsele abi saamise venimisega. Intervjueeritavad ei toonud aga esile seisukohta, et edaspidi võiks perre lapsi suunata ilma kohtulahendita, nagu auditis soovitatud.

Nagu eelnevalt juba kirjeldatud, on suur probleem selles, et PRIDE koolituse on läbinud küll paljud, kuid tegelikult puudub nii TAI-l kui ka omavalitsustel ülevaade, kas koolituse läbi teinud on vanemliku hoolitsuseta lapsi perre võtnud. Ka intervjueeritavad tõid välja, et puudub andmebaas nii koolituse läbinute kui abi vajavate laste kohta.

Kui auditi raames küsitletud kohalikud omavalitsused arvasid, et hooldajaid on vähe hooldusperedele kehtestatud nõuete tõttu, siis intervjueeritavad sama ei nentunud. Arvati küll, et teatud osas võiksid olla nõuded paindlikumad ning iga peret tuleks hinnata eraldi. Riigi makstavat toetust ei peetud väikseks, kuid nenditi, et selle viimisel asenduskodu laste eest saadavaga samale tasemele tõuseb kindlasti hooldusperede arv, samuti sooviti, et hooldajatele makstaks pigem töötasu kui toetust, et neil oleks võimalik lastele pühenduda.

Ajakirjanduses kajastatud ühiskonna negatiivne suhtumine hooldusperedesse sai ka perede kinnituse.

Perede motiive vaadeldes selgus, et enamik lapsi sattus perre pigem juhuslikult kui pikaajase teadvustatud mõtte teostegemisel. Kuuest perest kaks olid tunnetanud juba varem oma vajadust vanemlike hoolitsuseta lapsi aidata. Ühel juhul hakkas pere otsima ise võimalusi, siis taheti oma perre saada tüdruku. Teisel juhul oli võimalus osa võtta PRIDE koolitusest. PRIDE koolitusel osalemine andis tõuke tegutseda veel ühele perele. Ülejäänud kolm peret soovisid aidata mõnda konkreetset last ja peret.

Seega võib öelda, et enamikul juhtudel ei võetud last perre teadvustatud motiivi, vaid juhuslike kokkulangemiste tõttu. Alles siis, kui tekkis võimalus või vajadus, hakati kaaluma, kas neis on piisavalt potentsiaali ja soovi olla võõrale lapsele pere eest. Ka

Sotsiaalministeerium peaks arvestama, et palju potentsiaalsed pered ei ole teadvustanud enda soovi mõnda last aidata. Pakutav kasuperede koolitus peab olema võimalikult kättesaadav ja ühiskond teadlik perehooldusest kui hooldusvormist.

Intervjueeritavad nimetasid mitmeid meetmeid, mida Sotsiaalministeerium võiks rakendada, et hooldajate arvu tõsta. Kõige valusamalt tunnetati, et riik ei tunnusta nende tööd piisavalt.

Üksikmeetmetest vajasisid pered täiendkoolitusi ning tugiisikuid, et probleemide ilmnemisel abi saada; riigi poolt hoolduslaste tehtud kahjude hüvitamist; riikliku toetuse asemel töötasu, et koguneks pensioniõiguslik staaž ning säiliks riiklik ravikindlustus. Ministeerium peaks meedia kaudu hooldusperesid n-ö propageerima ja tunnustama, et ühiskond võiks neid samuti kriitika tegemise asemel tunnustada ning et enam inimesi hakkaks hoolduspereks. Samuti tõstaks hooldusperede arvu peatükis 3.5 välja toodud probleemide (kohaliku omavalitsuse töö ja suutlikkus, ebapiisavad andmed kohaliku omavalitsuse efektiivseks tööks, asenduskodude pearahasüsteem, laste vanematelt äravõtmise aluseks olevate kohtulahendite venimine, koolitusel osalenute andmebaasi puudumine ja ühiskonna negatiivne suhtumine) lahendamise.

Keegi intervjueeritavaist ei kritiseerinud ühtegi asutust või institutsiooni konkreetselt, kuid samas oli üldine hinnang, et hooldajad on riigi jaoks vähe tähtsad, samas kui riik ise on prioriteediks seadnud just nende arvu kasvu. Järelikult ei ole Sotsiaalministeeriumi, kohalike omavalitsuste jt asutuste vaheline koostöö piisav ega kehtestatud nõuded sellised, et need tagaksid hooldajate arvu kasvu ning tekitaksid hooldusperedes kindlustunde.

Kui Anu Lehtla sai 2001. aastal oma uurimuses teada, et hooldusvanemad peavad oluliseks psühholoogilist nõustamist, hooldusvanemate kokkusaamise korraldamist, perekonnas hooldamise hoolikamat ja põhjalikumat ettevalmistamist, ametnike ja hooldusvanemate koostöö parandamist, siis praegugi vajavad hooldusvanemad psühholoogilist nõustamist ja koostöö parandamist ametnikega. Samas on praegu olemas Eesti Kasuperede Liit, kes korraldab hooldusperede omavahelist suhtlust, ja PRIDE koolitus, kus saab ettevalmistuse hooldajana tegutsemiseks, kuid siiski puudub jätkukoolitus.

Riigikontrolli auditile vastas Sotsiaalministeerium, et nad on teadlikud peresse hooldamisele suunatavate laste vähesusest. Samuti kaalutakse võimalust hakata tulevikus

lapsi perre suunama ootamata kohtulahendit, koolitusel osalenute andmebaasi juurutamine on jätkuva tähelepanu all, samuti oldi nõus, et peres hooldamist peaks avalikkusele enam teadvustama.

Uurimuse autori arvates on kõik väljatoodud põhjused olulised, et hooldusperede arv võiks lähitulevikus kasvama hakata. Eelkõige on tähtis luua perede jaoks turvaline keskkond, et nad tunnetaksid, et probleemide tekkimisel saavad nad abi, eelkõige nõustamiste, kahjude hüvitamise jt meetmete näol. Samuti on autori meelest väga oluline just kohaliku omavalitsuse sotsiaal- või lastekaitsetöötajate positiivne suhtumine ja koostöö hooldusperedega. Näiteks intervjuudes toodi välja kogemus, et peresid pigem kontrollitakse kui aidatakse. Ka peaks kohalik omavalitsus olema see, kelle kaudu lapsi perre suunatakse. Autor arvab, et perekond ei pea Eesti asenduskodudest hoolduseks lapsi otsima. Loomulikult on efektiivse võrgustikutöö jaoks oluline ka pidevalt uuendatavad andmebaasid jm allikad. Mis puutub aga hooldajate motiive, siis ilmselt aitab palju just üldsuse pidev teavitamine hoolduspereks hakkamise võimalusest meediakanalite kaudu, et inimesed, kes pole senini endas leidnud vajadust abi vajavaid lapsi aidata, kuid sobiksid hooldusvanemaks, avastaksid selle endas.

Käesoleva töö raames küsis autor e-posti teel Sotsiaalministeeriumi ja Tervise Arengu Instituudi esindajatelt, kas viimase aasta jooksul on tehtud antud valdkonnas muudatusi või arvesse võetud mingeid ettepanekuid. Kahjuks vastust ei tulnud.

## 7. KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED

Keskmiselt on Eestis hooldust vajavaid lapsi aastas 5000-6000. Neil kõigil on tarvis turvalist keskkonda, kus kasvada teotahteliseks ja toimetulevaks täiskasvanuks. Oma bioloogiliste vanemate juures neil see võimalus puudub ning kohalik omavalitsus peab leidma neile uue kasvukeskkonna.

Käesoleva uurimuse ajendiks oli võimalus uurida asendushooldust Eestis. Selle raames selgus, et peres hooldamine on võrreldes asenduskoduteenusega vähenenud, samas kui riigi jaoks peaks olema see prioriteetsem. Peres hooldamisega kaasuvad mitmed probleemid, millele peaks tähelepanu pöörama, samas teevad hooldajad märkimisväärset tööd ja see vajab enam tunnustamist.

Uurimuse eesmärk oli mõista, millistel põhjustel on hooldajad hakanud hoolduspereks ning miks on hooldusperede arv viimastel aastatel vähenenud.

Teema uurimiseks püstitati järgmised uurimisküsimused:

- millised on hooldaja motiivid lapse perre võtmisel?
- kuidas mõjutavad hooldajate ja kohalike omavalitsuse arvates neid seaduses toodud nõuded ja makstav toetus?
- mis põhjustel ei ole PRIDE koolituse läbinud praegusel hetkel hooldajad?
- milliseid meetmeid peaks riik kasutama, et suurendada hooldajate arvu ja huvi?

Uurimus põhineb süsteemiteoorial ning Maslow' vajaduste teoorial. Uurimus on läbi viidud kvalitatiivse uuringuna. Selle raames tehti intervjuud kuue tegutseva hooldaja ning viie PRIDE koolituse läbinuga. Analüüsimisel tugineti suures osas ka Riigikontrolli auditile, mille tegemisel ka autor osales. Auditi raames korraldati kohalike omavalitsuste seas küsitlus, kus sooviti muu hulgas teada, millised on nende arvates peres hooldamise vähenemise põhjused.

Uuringu kavandamisel oli plaanis teha intervjuud viie kuni seitsme hooldaja ja viie kuni seitsme PRIDE koolitusel osalenuga. See eesmärk täideti.

Kui võrrelda auditi tulemusi intervjuudest saadud infoga, siis enamik auditis nimetatud võimalikest põhjustest leidsid kajastamist ka intervjuudes, lisaks toodi esile enda arvamus vajalikest meetmetest ja põhjustest. Kokkuvõtvalt võib öelda, et hooldajaks hakati kas soovist aidata mõnda konkreetset last või taheti üldiselt aidata hooldust vajavaid lapsi. Samas oli seejuures oluline lisainfo kas koolituste või peres hooldamise kohta.

Hooldajad tajusid, et riik ja ühiskond ei tunnusta neid piisavalt ja et nad vajaksid probleemide korral tuge. PRIDE koolitusel osalejad ei olnud perre last võtnud erinevatel isiklikel põhjustel, enim probleeme tekitas aga sobiva lapse leidmine, sest lüli, kes lapsed ja pered kokku viib, puudub.

Üldiselt on peres hooldamise probleemid nn süsteemivead, mis tähendab, et asendushoolduse eri lõikude eest vastutavad asutused ja institutsioonid, samas vähene koostöö ning korralduslikud vead tingivad perede turvatunde puudumise ja soovimatuse/teadmatusena hooldajaks saada.

Riik, kes vastutab asendushoolduse eest, on kehtestanud reeglid, seisab hea PRIDE koolituse korraldamise eest, finantseerib nn riiklikku asendushooldust.

KOV peab omakorda tegelema peredega üksikisiku tasandil ja otsima hooldust vajavale lapsele sobiva koha. Kuid KOV-del ei ole alati vajalikku informatsiooni, samuti rahalisi vahendeid, et tasuda lapse hooldamise eest enne vanemate kohta kohtulahendi jõustumist. Probleemiks on seegi, et omavalitsustes ei ole alati piisavalt ametnikke, kes lastega tegeleksid.

TAI ülesanne on koolitusi korraldada, materjale jagada ja õpetajatele tasuda.

Iga asutus tegeleb konkreetse valdkonnaga ning omavaheline koostöö on lünklik.

#### Võimalikud ettepanekud Sotsiaalministeeriumile

- Jälgida, et uus andmebaas koolitusel osalenutest kindlasti valmiks ning seda pidevalt täiendataks. Andmebaasi võiks liita uue sotsiaalteenuste andmeregistriga STAR (2010. aastal rakendatud andmebaas, mida saavad kasutada esmalt kohaliku omavalitsusüksuse töötajad ning hiljem ka sotsiaalteenuste osutajad).
- Ellu kutsuda seadussäte, mille alusel saaks lapse suunata perre hooldamisele kohtuotsuseta.
- Asenduskoduteenuse rahastamine võiks olla lapse põhine ega sõltuks teenusel viibivate laste arvust, et see ei saaks takistuseks laste edasisuunamisel.

- Koolitada kohaliku omavalitsuse lastekaitse- ja sotsiaaltöötajaid peres hooldamise välismaa praktika ning eesmärkide kaudu, rõhutades seejuures, et asenduskoduteenus on viimane võimalus laste paigutamiseks.
- Luua süsteem selleks, et hooldusperel oleks alati võimalik saada abi tugiisiku, täienduskoolituse jm nõustamiste kaudu.
- Kaaluda abisüsteemide kehtestamist, näiteks peredele makstavate toetuste suurendamist, hoolduslapse tekitatud suurte kahjude korvamist. Samas nõuda hooldusperedelt siiski ka PRIDE koolituse läbimist.
- Tutvustada ühiskonnale elust võetud näidete ning infopäevade ja –telefonide, samuti veebikülgede kaudu peres hooldamist kui laste tegeliku abistamise võimalust. Viia hooldusperede tutvustamine õppeainete raames ka koolidesse.
- Luua koostöövõimalused ja korraldada kohtumisi asutuste vahel, kes osalevad vanemliku hoolitsuseta laste suunamises ja aitamises, kaasata kohtumistele ka hooldusperede esindajad.

#### Võimalikud ettepanekud kohalikele omavalitsustele

- Tutvustada peres hooldamist infopäevade ja –telefonide ning veebikülgede kaudu kui laste tegeliku abistamise võimalust.
- Koolitada kohaliku omavalitsuse lastekaitse- ja sotsiaaltöötajaid, millised on välismaal peres hooldamise kogemused ning eesmärgid, rõhutades seejuures, et asenduskoduteenus on viimane võimalus laste paigutamiseks.
- Koolitada oma piirkonna hooldusperesid.

# KASUTATUD KIRJANDUS

## Avaldatud allikad

- Bachmann, T.; Maruste, R. (2003) *Psühholoogia alused*. Tallinn: Ilo
- Biehal, Kindler. (2007) Foster care research: 1st International Network Conference. URL [http://www.foster-care-research.org/1st\\_conference\\_dokumentation.htm](http://www.foster-care-research.org/1st_conference_dokumentation.htm), (15.12.2009)
- Child Welfare Information Gateway (2009). Foster care statistics. URL <http://www.childwelfare.gov/pubs/factsheets/foster.cfm>, (14.12.2009)
- Christian Heritage. USA foster types. URL <http://www.chchildrenshomes.com/foster/types.htm> (30.09.2009)
- Coakley, Tanya (2006). Foster parents' reasons for fostering and foster family utilization. *Journal of sociology & social welfare*, December 01. URL <http://www.accessmylibrary.com/article-1G1-156364388/foster-parents-reasons-fostering.html>, (28.11.2009)
- Eesti Vabariigi põhiseadus (1992). *RT I*, 43, 311.
- Hill, M. Höjer, I. Johansson, H. (2005) Summary Sweden . URL <http://tcru.ioe.ac.uk/yippee/Portals/1/Sweden%20summary.pdf> (28.12.2008)
- Höjer, I. (2002) *IFCO Conference in Finland*. URL <http://www.perhehoitoliitto.fi/ifco2002/IFCOHojer.pdf> (26.09.2009)
- *Joint Report on Social Protection and Social Inclusion 2008* (2008). Belgium: The European Commission.
- Juhtkiri: Haruldane liik: Hoolduspered (2007). *Eesti Päevaleht*, 31. okt. URL <http://www.epl.ee/artikkel/405964> (10.02.2010)
- Kapp, A. (2009). Hooldupere peab olema emotsionaalselt valmis lapsest loobuma. *Virumaa Teataja*, 22.sept. URL <http://www.virumaateataja.ee/?id=166450> (10.02.2010)
- KIK, SEI. Säätva arengu sõnaseletusi. URL [http://www.seit.ee/sass/?ID=1&L\\_ID=447](http://www.seit.ee/sass/?ID=1&L_ID=447) (30.06.2009)
- Kreem R.(1995). *Sotsiaaltöö teooriad ja praktika*. Tartu: Greif.
- Kuus, A. (2005). Hooldusperesid jääb lastekodulastele üha vähemaks. *Postimees*, 17.sept. URL <http://www.postimees.ee/180905/esileht/siseuudised/177320.php> (10.02.2010)

- *Lapsed* (2008). Tallinn: Statistikaamet.
- Lastekaitseliit URL <http://www.lastekaitseliit.ee/?id=10444> (20.12.2009)
- Maslow, H.A. (2007) *Motivatsioon ja isiksus*. Tallinn: ILO.
- Miller, H.P. (2002) *Theories of Developmental Psychology*. New York: Worth Publishers.
- National Institute for health and welfare (2007). Child Welfare 2007 in Finland. URL <http://www.stakes.fi/EN/tilastot/statisticsbytopic/childhoodandfamily/Childwelfaresummary.htm>, (20.12.2008)
- Paadimeister, E. Lapse arengu- ning õppimisteooriad. *Õppematerjal*. URL [www.nanny.ee/lae\\_fail.php?fail=a7735a9f3bd291eef2](http://www.nanny.ee/lae_fail.php?fail=a7735a9f3bd291eef2) (30.09.2009)
- Peterson, T. (2007) Tallinna laste turvakeskuse Lilleküla osakonna klientuuri analüüsi ja laste abistamise võimalused aastatel 2003-2007. T. Tulva; E. Korp (toim.), *Tallinna laste turvakeskus Eesti sotsiaalmaastikul* (pp. 50) Tallinn: TLÜ.
- Pruuli, T. (2009) Mehe sõna: Neist, kel pole kodu. *Eesti Ekspress*, 29.nov. URL <http://www.ekspress.ee/news/paevauudised/elu/tiit-pruuli-neist-kel-pole-kodu.d?id=27693435> ( 29.12.2009)
- Pärnu maakonna kasupered. PRIDE Koolitus. URL [http://web.zone.ee/kasupere/?Info\\_hooldusperest:PRIDE\\_koolitus](http://web.zone.ee/kasupere/?Info_hooldusperest:PRIDE_koolitus). (24.12.2009)
- Rahvastikupoliitika aluste elluviimise strateegia 2005-2008, [http://www.valitsus.ee/failid/Rahvastikupoliitika\\_aluste\\_elluviimise\\_strateegia\\_2005\\_2008.pdf](http://www.valitsus.ee/failid/Rahvastikupoliitika_aluste_elluviimise_strateegia_2005_2008.pdf) (30.12.2008)
- Riigikontroll (2009). *Riigi tegevus laste riikliku hoolekande korraldamisel*. Tallinn: Riigikontroll. URL [www.riigikontroll.ee](http://www.riigikontroll.ee) (26.10.2009)
- Sala. C.La (2008) Ameerikas poleks seda i-i-a-lgi juhtunud. R. Lind (toim.), *Sotsiaaltöö 2008/3* (pp. 50). Tallinn: TAI.
- Siplane, A. (2006). *Kasulaps iseseisvas elus*. Eesti Hooldusperede Liit.
- Siplane, A. (2005). *Eesti kasulaps 2005*. Eesti Hooldusperede Liit.
- Soo, K., Soo, I. (2002). *Teismeliste väärkohtlemine Eestis: riskitegurid ja tagajärjed*. URL <http://www.childcentre.info/11148> (15.12.2009).
- Sotsiaalhoolekande seadus (1995). *RT I 2010, 8, 39*.
- Sotsiaalministeerium (2009). *Sotsiaalministeeriumi arengukava 2010-2013*. [http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/APO/Arengukavad/Sotsiaalministeeriumi\\_arengukava\\_2010-2013.pdf](http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/APO/Arengukavad/Sotsiaalministeeriumi_arengukava_2010-2013.pdf) (26.01.2010)

- Sotsiaalministeerium (2008). *Sotsiaalministeeriumi 2008. aasta majandusaasta aruanne*. URL [http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/APO/Majandusaasta\\_aruanded/2008\\_aasta\\_majandusaasta\\_aruanne.pdf](http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/APO/Majandusaasta_aruanded/2008_aasta_majandusaasta_aruanne.pdf) (26.01.2010)
- Sotsiaalministeerium. URL [www.sm.ee](http://www.sm.ee) (20.09.2009)
- Sotsiaalministeerium, MTÜ Oma Pere (2009). *Meie Lapsed*. URL [http://www.omapere.ee/content/meielapsed\\_01\\_2009.pdf](http://www.omapere.ee/content/meielapsed_01_2009.pdf) (10.02.2010)
- Sotsiaalministri määrus (2005). Lapse perekonnas hooldamisele ja selle korraldamisele ning hooldamisel kasutatavatele ruumidele esitatavad nõuded. *RTL*, 20.01.2005, 12, 105
- StatBank Denmark (2005). Children in public out-of-home care in Denmark. URL [http://www1.uea.ac.uk/polopoly\\_fs/1.85253!denmark%20report.pdf](http://www1.uea.ac.uk/polopoly_fs/1.85253!denmark%20report.pdf) (20.12.2008)
- Statistics Norway (2008). Norway Statistical Yearbook. URL <Http://www.ssb.no/english/yearbook/tab/tab-142.html> (20.12.2008)
- Van Wormer, K. (1997). *Social Welfare A World View*. Chicago: Nelson-Hall Publishers.
- Whelan, D. (2007). *Irish Law Updates (2007)*. URL [http://www.ucc.ie/law/irishlaw/blogger/archive/2007\\_07\\_08\\_up\\_archive.html](http://www.ucc.ie/law/irishlaw/blogger/archive/2007_07_08_up_archive.html) (14.12.2008)

### **Avaldamata allikad**

- Avastu, K. (2006) *Pride koolitus ja tema rakendamise seonduvad probleemid Eestis tulevaste koolitajate vaatekohast*. Magistritöö. Käsikiri. Tallinn: TLÜ.
- Ilmoja, M. (2002). *Hoolduspere kui alternatiiv vanemliku hoolitsuseta lastele*. Bakalaureusetöö. Käsikiri. Tallinn: TPÜ.
- Lehtla, A (2001). *Hooldusvanemate ettepanekud lapse perekonnas hooldamise edendamiseks*. Bakalaureusetöö. Käsikiri. Tallinn: TPÜ.

## Lisa 1. ÜRO lapse õiguste konventsiooni printsiibid

- Igas riigis peaks olema perekonna ja lapse heaolule antud kõrge prioriteet.
- Lapse heaolu oleneb täiesti perekonna heast käekäigust.
- Lapse esmaseks eelisõiguseks on tema õigus olla hooldatud oma vanemate poolt.
- Kui lapse oma vanemate hooldus kas ei ole saadaval või on ebasobiv, tuleb arvestada lapse vanemate sugulastega, või teise asendava võimalusega – hooldusperekond või siis adoptiivperekond -, või kui vajalik, siis sobiva muu institutsiooniga.
- Kõigis küsimustes, mis puudutavad lapse andmist väljaspoole oma vanemate hooldust, tuleb silmas pidada lapse kõige paremaid huvisid, tema head käekäiku; eriti tuleb silmas pidada lapse vajadust kiindumuse järele ning ülima tähtsusega õigust kaitstusele ja pidevale hoolitsusele.
- Isikud, kes on vastutavad hooldusperekonda suunamise või adopteerimise protseduuride eest, peaksid olema oma ala spetsialistid või siis saanud vastava koolituse.
- Valitsused peaksid kindlaks tegema oma riikliku lastehoolekande adekvaatsuse ning tegutsema vastavalt.
- Lapsel peab igal ajal olema nimi, rahvus ja seaduslik esindaja. Lapselt ei tohi – seoses tema suunamisega hooldusperekonda, adopteerimisele või mõnesse muusse alternatiivsesse olukorda – ära võtta tema nime, rahvust ja seaduslikku esindajat; seda võib teha ainult siis, kui ülaltoodud protseduuridega ühenduses laps omandab uue nime, rahvuse ja seadusliku esindaja.
- Hooldusperekonda suunatud või adopteeritud lapse vajadust oma tagapõhja tunda tuleb tunnustada inimestel, kes on vastutavad lapse hooldamise eest; välja arvatud juhul, kui mineviku teadmine võib kahjustada lapse kõige paremaid huve või tema head käekäiku.
- Hooldusperekonda suunamine peab olema seadusega reguleeritud.
- Kuigi oma olemuselt ajutine, võib lapse hooldamine hooldusperekonnas vajadusel kesta tema täisealiseks saamiseni, kuid see ei välista lapse kas tagastamist oma vanematele või adopteerimist kellegi poolt enne tema täisealiseks saamist.

- Kõigisse hooldusperekonna hooldamise aspektidesse peavad õigustatult olema sekkunud tulevased hooldusvanemad ning, kus kohane, laps ja tema oma vanemad. Täiendavalt vastavat võimu omav isik või agentuur, kes on vastutav järelevaatuse üle, kindlustab lapse hea käekäigu.

## Lisa 2. Intervjuu küsimused hooldajale

- Kui suur on Teie pere ja palju on hoolduslapsi?
- Millised olid Teie motiivid lapse perre võtmisel ja mis ajendas Teid seda tegema?
- Kui kaua Te olete olnud hooldusperena tegutseja?
- Kuidas Te leidsite lapse oma perre?
- Kui kaua võttis aega, enne kui hoolduspereleping sai sõlmitud?
- Millised olid põhilised probleemid selles protsessis?
- Kuidas mõjutavad Teid tänased seadused toodud nõuded (eluruumidele, koolitusele jne)?
- Kas riigi makstav toetus on Teie arvates piisav?
- Millist abi vajaksid hoolduspered tänapäeval?
- Kas koolitus mõjutas kuidagi Teie valmisolekut hooldusvanemaks saamisel?
- Millised kogemused on Teil kohaliku omavalitsusega suheldes? Kas Teid on aidatud piisavalt või pigem takistatud hooldusperena tegutsemast?
- Milliseid meetmeid peaks riik kasutama, et suurendada hooldajate arvu ja huvi?

### **Lisa 3. Intervjuu küsimused koolitusel osalenule**

- Mis põhjustel ja millal Te võtsite osa PRIDE koolitusest?
- Kas PRIDE koolitus mõjutas kuidagi Teie valmisolekut saada hooldajaks?
- Kas Te proovisite leida endale hoolduslast?
- Miks Te ei ole praegusel hetkel hooldaja?
- Kas Te olete juba olnud hooldaja?
- Kas Teiega on võetud kontakti kui koolitusel osalenuga ning pakutud võimalust võtta hoolduslast?
- Mis Te arvate, kuidas mõjutavad hooldajaid tänased seaduses toodud nõuded ja makstav toetus?
- Milliseid meetmeid peaks riik kasutama, et suurendada hooldajate arvu ja huvi?